

**KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP**

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
M. R. H. Calmeyer
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
D. A. van Hilten
Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
J. H. Couzy
Generaal-Majoor b.d.
E. R. d'Engelbronner

Bestuur

H. J. van Veen, Luitenant-Generaal
b.d., Voorzitter
G. J. H. Vullers, Generaal-Majoor
Klu
C. E. baron van Asbeck
F. H. Heckman, Schout bij Nacht
W. Walthuis, Brigade-Generaal
der Infanterie, Redacteur, p.a. Hogere
Krijgsschool, Frederikkazerne,
van Alkemadelaan 774, 's-Gravenhage
A. C. Lamers, Kolonel der Mar-
niers
R. A. Hengsdijk, Luitenant-Kolonel
Klu
Mr. J. H. P. V. Haitsma Muller,
Res. Kolonel tit. der Artillerie b.d.
1e secretaris
J. Albarda, Luitenant-Kolonel der
Artillerie b.d., 2e secretaris
Laan van Clingendael 121, 's-Gravenhage
L. B. M. Elfrink, Majoor KLu, Pen-
ningmeester, Jacob Lemairelaan
17, Gouda, girorekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

**15 JULI
1 9 7 3**

19

**IN
DIT
NUMMER**

Mededelingen van het bestuur	958
Bijeenkomst te Den Haag, maan- dag 16 april 1973	958
De ambivalentie van de buiten- landse politiek van de Sovjet- Unie - Een aantal praktische en ideologische aspecten, voor- dracht door A. J. van Vuren, Kapitein der Fuseliers	959
Discussie	972
Beneenkomst te Breda, donder- dag 17 mei 1973 - discussie	977
Boekbespreking	980

©

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

- In de vacature, ontstaan doordat Generaal-Majoor van de Koninklijke Luchtmacht J. H. Knoop zich met ingang van 1 mei 1973 niet langer als bestuurslid beschikbaar kan stellen, werd in de ledenvergadering van 16 april 1973 voorzien door de verkiezing van Generaal-Majoor van de Koninklijke Luchtmacht G. J. H. Vullers.

- Door de minister van justitie werd aangewezen als zijn vertegenwoordiger in het Curatorium Bijzondere Leerstoel Militair Recht, mr. W. A. baron van der Feltz, procureur-generaal bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage, zulks ter voorziening in de vacature ten gevolge van het bereiken van de 70-jarige leeftijd door mr. L. A. M. Lamers, tot 1 augustus 1972 president van het Hoog Militair Gerechtshof.

- Het om gezondheidsredenen niet beschikbaar zijn van een van beide inleiders heeft het bestuur genoopt, de voordracht „Strategische mobili-

teit” uit te stellen tot in het begin van het volgende werkjaar. De juiste datum zal op de gebruikelijke wijze worden bekendgemaakt.

- In verband met de vele aan hun nieuwe commando verbonden werk-

zaamheden, zien Generaal-Majoor der Mariniers A. C. Lamers en Kolonel van de Koninklijke Luchtmacht R. A. Hengsdijk zich genoodzaakt, hun bestuursfunctie met ingang van het nieuwe verenigingsjaar neer te leggen.

Bijeenkomst te Den Haag maandag 16 april 1973

De voorzitter opent de vergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen, wier aantal helaas ruimschoots wordt overtroffen door dat der onbezette stoelen.

Hij betreurt het noodzakelijke aftreden van Generaal-Majoor Knoop als bestuurslid, zulks vanwege diens nieuwe functie als chef luchtmachtstaf.

In de ontstane vacature wordt vervolgens, aangezien geen tegenkandidaten zijn gesteld, de door het bestuur voorgedragen Generaal-Majoor Vullers bij acclamatie gekozen.

Het huishoudelijke gedeelte afgesloten zijnde verleent de voorzitter het woord aan Kapitein der Fuseliers A. J. van Vuren voor zijn voordracht.

MEDEDELING

Sedert 1 januari 1972 ontvangen de leden maandelijks de Militaire Spectator.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de 2e Secretaris (p.a. Laan van Clingendael 121, Den Haag) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

De ambivalentie van de buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie

Een aantal praktische en ideologische aspecten

A. J. van Vuren

Kapitein der Fuseliers

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heren,

Het beeld dat wij in het Westen van de Sovjet-Unie hebben is vaak zeer verschillend. Dit verschil in opvatting is niet zo vreemd omdat het beeld dat de Sovjet-Unie ons biedt in de loop van de tijd nog al eens is veranderd. Zeer ruw geschetst veranderde dat beeld als volgt.

Het Rusland van de tsaren was een feodaal geregeerd en achterlijk land waarvan wij in het Westen weinig hadden te vrezen. Na de revolutie van 1917 werd de Sovjet-Unie beschouwd als een outcast onder de naties, waar een verschrikkelijke dictatuur heerste. Het land werd in internationaal opzicht geïsoleerd want men vreesde de verspreiding van de communistische revolutiebacil. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de Sovjet-Unie onze bondgenoot die het grootste deel van Hitlers aanvalskracht opving en later vernietigde. Er ontstond enige sympathie voor de Sovjet-Unie. Vrijwel zonder overgang echter volgde de „koude oorlog”. In het Westen heerste angst voor het machtige, agressief en imperialistisch geachte Rusland. Het was daarom in het Westen zaak de rijken te sluiten. Sinds Stalins dood is dat beeld zich weer zeer geleidelijk gaan wijzigen. Er ontstond enige ontspanning die van tijd tot tijd werd onderbroken doordat de Sovjet-Unie met geweld voorkwam dat Oosteuropese satellieten grotere onafhankelijkheid verkregen.

Nu, bijna vijf jaar na de bezetting van Tsjecho-

Slowakije maakt de Sovjet-Unie de indruk van een supermogendheid die een zekere ontspanning in haar betrekkingen tot het Westen nastreeft. Zij lijkt wat menselijker en betrouwbaarder te zijn geworden. Door middel van verdragen is het wellicht mogelijk tot een betere verhouding met de Sovjet-Unie te komen. Maar de Sovjet-Unie is ook het land waar geestelijke en intellectuele vrijheid worden onderdrukt.

Zoals gezegd zijn de meningen in het Westen op dit punt verdeeld. Inmiddels is de band tussen de Verenigde Staten en West-Europa minder stevig geworden; en juist in deze tijd moeten wij in West-Europa met de Sovjet-Unie in belangrijke onderhandelingen treden zoals op de Europese Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking te Helsinki en de MBFR-besprekingen te Wenen. Onze houding tegenover de Russen zal positiever en genuanceerder moeten zijn dan de simpele reactie van angst en afkeer van tijdens de koude oorlog. Het lijkt daarom nuttig de ontwikkeling van het buitenlandse beleid van de Sovjet-Unie sinds de tijd van Stalin nader te bezien.

Na Stalins dood ontstond er immers enige dooi in de koude oorlog. Nu wordt het buitenlandse beleid van de Sovjet-Unie bepaald door een complex samenstel van vele factoren. Het analyseren van alle factoren zou vanavond zeker niet mogelijk blijken te zijn. Ik zal dan ook niet verder gaan dan het bespreken van een aantal praktische en ideologische facetten van het buitenlandse beleid van de Sovjet-Unie en zal mij daarbij tevens beperken tot het Sovjet-beleid in Europa. Daarbij heb ik mij voorgenomen te spreken over:

— de leer van de vreedzame coëxistentie als strategisch beginsel, zoals deze door Chroestjof tijdens het 20e congres van de CPSU in 1956 is geïntroduceerd en in de daarop volgende jaren verder is ontwikkeld;

Kapitein A. J. van Vuren werd geboren te Culemborg in 1939. Hij volgde van 1959 tot 1961 de officiersopleiding aan de KMA, vervulde vervolgens de gebruikelijke troepenfuncties en is thans officier-cursist van het 2e studiejaar aan de HKS.

- de opvatting m.b.t. het socialistisch (proletarisch) internationalisme als basis voor de verhouding tussen de communistische partijen en landen van het Warschau-Pact;
- in samenhang met het vorige punt de Breznjef-doctrine;
- de strijdigheid tussen de beginselen van vreedzame coëxistentie enerzijds en het socialistisch (proletarisch) internationalisme anderzijds;
- en de gevolgen daarvan voor de praktische politiek van de Sovjet-Unie die, voor wat Europa betreft, het meest tot uitdrukking komen in het streven naar een Europese veiligheidsconferentie.

Alvorens echter deze onderwerpen te bespreken wil ik in het kort ingaan op de oorzaken die hebben geleid tot een verandering in de politiek van de Sovjet-Unie na Stalins dood, omdat deze oorzaken naar mijn mening nog steeds voor een belangrijk deel bepalend zijn voor de richting van de huidige Sovjet-politiek.

Chroestsjof werd met een groot aantal problemen geconfronteerd toen hij aan de macht was gekomen. Vanwege de dreiging die van de Sovjet-Unie uitging, zochten de Westelijke democratieën steun bij elkaar en vormden een hecht blok, hetgeen o.m. in het NAVO-bondgenootschap tot uitdrukking kwam. De verwachting van Lenin en Stalin, dat de kapitalistische landen onder elkaar oorlog zouden gaan voeren ter vermeerstering van grondstoffen, markten e.d., kwam in ieder geval in Chroestsjofs tijd niet uit. Door de gespannen verhouding tussen Oost en West stelden de bevolkingen van de Westelijke landen zich eensgezind achter hun regeringen op en dientengevolge kwam er in Sovjetrussische ogen weinig van de klassenstrijd terecht. Daarbij kwam dat een eventuele, met nucleaire middelen gevoerde oorlog naar alle waarschijnlijkheid geen overwinnaar zou opleveren en ook het einde van de Sovjet-Unie zou betekenen. Door deze omstandigheden was er t.o.v. het Westen een zg. patstelling ontstaan, waarvan doorbreking m.b.v. nieuwe politieke initiatieven gewenst was.

De Sovjet-Unie zelf kende óók grote problemen die om een oplossing vroegen. De economische groei was afgenomen en de toestand was, met name in de landbouw, slecht. De Sovjet-Unie wilde zich op industrieel gebied snel ontwikkelen, maar moest vaststellen, dat zij behalve een eco-

nomische ook een technische achterstand op het Westen had. In zijn boek „Kreml ohne Stalin” stelt Leonhard dat de oorzaak van deze situatie was gelegen in de terreur en de veel te ver gaande centralisatie. Een moderne industriestaat heeft behoefte aan mensen die in vrijheid initiatieven kunnen ontplooiën. Een zekere liberalisatie en decentralisatie, uiteraard onder controle van de partij, was dan ook gewenst.

Ook in het communistische kamp heersten spanningen. In de eerste plaats was daar de breuk met Tito, die nog uit Stalins tijd dateerde. Ter wille van de communistische eenheid vroeg dit probleem om een oplossing. Maar ook met de andere Oosteuropese communistische landen bestonden wrijvingen. Deze landen wensten minder leiding van de Sovjet-Unie, een eigen benadering van hun problematiek en behandeling als gelijkwaardige staten.

Ten slotte waren daar de betrekkingen met de Derde Wereld. De ontwikkelingslanden wensten zich niet aan te sluiten bij één van de machtsblokken maar, integendeel, een eigen weg te gaan. Het grimmige Rusland uit Stalins tijd noodde in elk geval niet tot aansluiting bij het communistische blok. Waarschijnlijk maakte Chroestsjof zich toen al zorgen over Communistisch China, dat grote activiteiten aan de dag legde om de leiding van de Derde Wereld aan zich te trekken en dusdoende met de Sovjet-Unie wedijverde. Het was daarom voor de Sovjet-Unie gewenst in nauwer contact te komen met de landen van de Derde Wereld.

Concluderend kan worden gesteld, dat de politiek van de Sovjet-Unie, zowel t.a.v. het binnenlandse als van het buitenlandse beleid, aan een grondige herziening toe was. Op het 20e partijcongres van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie brak Chroestsjof openlijk met Stalin en kondigde o.m. de vreedzame coëxistentie en de theorie over verschillende wegen naar het socialisme aan.

Vreedzame coëxistentie

Laat ik eerst met u de vreedzame coëxistentie mogen bezien.

Het idee van vreedzame coëxistentie bestond met name in de Aziatische wereld reeds veel langer en omvatte in wezen een vijftal beginselen. Deze

vijf beginselen — ook wel Pantja-Sila genoemd — luiden:

- achtung voor de integriteit van het grondgebied en de soevereiniteit van andere staten;
- afwijzing van agressie;
- het zich niet mengen in de binnenlandse aangelegenheden van andere staten;
- staten zijn aan elkaar gelijk en hebben gelijke rechten;
- staten dienen te streven naar wederzijdse voordelen en naar vreedzame coëxistentie.

Deze beginselen zijn zeer globaal en vaag en zij zijn reeds in talloze verdragen vastgelegd. In enigszins andere woorden zijn ze ook in het Handvest van de Verenigde Naties neergelegd.

De Pantja-Sila genoot desalniettemin in het midden van de jaren '50 grote bekendheid, eerst doordat China en India in 1954 op basis daarvan een verdrag sloten en daarna door de in 1955 gehouden Conferentie van Bandoeng, waar deze beginselen door de deelnemende landen werden aangenomen. De Pantja-Sila, en dus de vreedzame coëxistentie, werd beschouwd als een eigen inbreng van de niet gebonden landen in de internationale betrekkingen.

Chroestsjof nam het bestaande principe van vreedzame coëxistentie over en luidde daarmee een geheel nieuw beleid in. Naar buiten wilde hij een politiek van ontspanning voeren en naar binnen een gematigde, door de partij gedicteerde en gecontroleerde, liberalisatie introduceren.

Met de aankondiging van de vreedzame coëxistentie hoopte hij de patstelling in de betrekkingen met het Westen te doorbreken. De afnemende oorlogsdreiging en de daarmee gepaard gaande ontspanning zouden de basis van het NAVO-bondgenootschap aantasten. Tevens zou de eensgezindheid binnen de kapitalistische landen door de afnemende dreiging wegvallen en de klassenstrijd zou binnen die landen betere kansen krijgen. Bovendien zou voor de Sovjet-Unie de dreiging om in een met nucleaire middelen gevoerde oorlog te worden vernietigd, afnemen.

De betere verhoudingen, die d.m.v. vreedzame coëxistentie met de Westelijke landen konden worden bereikt, zouden het mogelijk maken het Westen in te schakelen om de stagnerende Sovjet-economie weer op gang te brengen. Dat zou o.m.

mogelijk zijn door produkten van het Westen te betrekken. Tevens zouden Sovjetgeleerden contacten kunnen leggen met Westerse collega's, hetgeen een positieve invloed zou uitoefenen op de ontwikkeling van de Russische wetenschap.

Doordat Chroestsjof het principe van vreedzame coëxistentie overnam, maakte hij een uitstekende indruk op de landen van de Derde Wereld, die hierin de erkenning van „hun” politiek konden zien. Toenadering tot de Derde Wereld werd begunstigd doordat Chroestsjof deze landen uitriep tot medestanders in zijn vredespolitiek. De politiek van Stalin, die kan worden gekarakteriseerd met „wie niet voor mij is, is tegen mij”, werd dusdoende precies omgedraaid. Ten slotte was de gematigde en door de partij zorgvuldig gecontroleerde liberalisatie in het binnenland bedoeld om de verstarring, die een verlammeende invloed had op het leven in de Sovjet-Unie, verder op te heffen en aldus voorwaarden te scheppen voor de ontwikkeling tot een moderne industriële staat.

Chroestsjof, die op het 20e partijcongres de terugkeer naar het Leninisme had aangekondigd, kwam met zijn nieuwe buitenlandse politiek evenwel in botsing met Lenins these over de onvermijdelijkheid van een oorlog tussen kapitalisten en communisten. Hij stelde echter, dat de uitspraken van Lenin moesten worden gezien in het licht van de tijd, waarin deze leefde. Het socialisme was toen nog zwak en het kapitalisme vormde een wereldomvattend systeem, dat werkelijk bij machte was het communisme als staatsstelsel te vernietigen. De omstandigheden waren thans echter anders geworden. In de eerste plaats het bestaan van het nucleaire wapen, dat ook het communisme zou kunnen vernietigen. Dit vormde een te groot en onnodig risico. Er was inmiddels echter ook een machtig communistisch blok gegroeid, dat de kapitalistische imperialisten wel ervan zou weerhouden een oorlog te beginnen. Terzelfder tijd was het kapitalisme door het verlies van zijn koloniën verzwakt. Deze koloniën waren zelfstandig geworden, behoorden nu tot de vredebevorderende krachten in de wereld en vormden samen met de communistische landen een enorme vredeszone. Bovendien waren er in de imperialistische landen belangrijke vredesbewegingen ontstaan.

Met deze redenering motiveerde Chroestsjof een nieuw dogma volgens hetwelk oorlog met de ka-

pitalistische landen kon en moest worden vermeden. Men kan zich echter afvragen of het communisme, door af te zien van oorlog als politiek middel, niet de door Lenin geformuleerde plicht verzaakt om met geweld de wereldrevolutie tot stand te brengen. Bovendien had de praktijk toch ook aangetoond, dat oorlogsgeweld het communisme werkelijk bevordert. De Eerste Wereldoorlog had in belangrijke mate de gelegenheid geschapen voor — en was ten dele oorzaak van — de vestiging van het communistisch bewind in de Sovjet-Unie. De Tweede Wereldoorlog had vervolgens enerzijds de macht van de Sovjet-Unie doen toenemen en anderzijds de vestiging van een reeks van communistische regeringen mogelijk gemaakt. Chroestsjof deelde weliswaar Lenins opvatting, dat het kapitalistische stelsel met de wettmatigheid der natuur zou worden vervangen door het communistische systeem, maar dat behoefde volgens hem niet gepaard te gaan met grote oorlogen. In 1948 was immers in Tsjecho-Slowakije de communistische partij vrijwel zonder bloedvergieten aan de macht gekomen. In de Indiase deelstaat Kerala waren de communisten zelfs via verkiezingen aan de macht gekomen. Dergelijke mogelijkheden waren er meer. Zo had bv. Italië een grote communistische partij, die op vreedzame wijze aan de macht zou kunnen komen. Men kon dan ook van geweld afzien, zonder daarom ook van de wereldrevolutie te moeten afzien. De revolutie kon op verschillende manieren, waaronder ook vreedzame, tot stand komen. Het nieuwe voertuig van de wereldrevolutie was niet langer het oorlogsgeweld, dat het communisme zelf zou kunnen vernietigen, maar de vreedzame coëxistentie die een vreedzame omwenteling mogelijk zou maken.

Hieruit leidde Chroestsjof zijn tweede nieuwe dogma af. Nu de oorlog door de ontwikkeling van nucleaire wapens te riskant was geworden, moest de *veelvormigheid* van de revolutie tot de wereldrevolutie leiden.

De omstandigheden, waarmee Chroestsjof in de praktijk werd geconfronteerd, noopten hem tot een andere benadering van de problemen, maar bij deze andere benadering — de vreedzame coëxistentie — klopten de oude dogma's niet meer met de praktijk. Zij werden dan ook door Chroestsjof veranderd en daardoor kwam hij noodgedwongen in strijd met Lenins opvattingen.

Derhalve werd de ideologie aangepast aan de praktijk. De ideologie speelt dus een secundaire rol.

Wat betekende de vreedzame coëxistentie nu voor de praktijk? Op staatkundig gebied moesten de landen met een verschillend politiek-economisch stelsel afzien van oorlog als politiek middel bij de beslechting van hun geschillen. Het bestaan van landen met een verschillend politiek-economisch systeem werd erkend en gerespecteerd. Een oorlog moest worden vermeden. Dat wilde evenwel nog niet zeggen dat de Sovjet-Unie de klassenstrijd in niet-communistische landen, behalve in ideologische zin, ook niet op andere — al dan niet legale — wijzen zou steunen. Het betekende niet de erkenning van de status quo.

Op economisch gebied was de betekenis als volgt. Het op uitbuiting van de bezitloze massa berustende kapitalistische systeem was per definitie inferieur aan het communistische systeem. Het kapitalistische systeem zou steeds slechter gaan functioneren en het communistische systeem steeds beter. Chroestsjof verklaarde bij vele gelegenheden, dat de Sovjet-Unie het Westen in economisch opzicht voorbij zou streven. Hij wenste dan ook te wedijveren met het Westen en in dit opzicht wenste hij géén vreedzame coëxistentie. Op ideologisch gebied toonde Chroestsjof zich ook na de aankondiging van de vreedzame coëxistentie onverzoenlijk. De strijd tegen de zg. burgerlijke ideologie mocht geen moment verslappen; integendeel, met de verbeterde kansen, die de vreedzame coëxistentie op dit gebied schiep, moest de strijd zelfs worden verhevigd.

Ten aanzien van de wereldrevolutie waren de kansen door de vreedzame coëxistentie verbeterd. In de westelijke landen kon in de sfeer van ontspanning de klassenstrijd beter worden gevoerd, waar bij meer hulp van de socialistische landen aan de arbeidersklasse mogelijk werd dank zij de verbeterde betrekkingen met die landen.

Voorts bestonden er in de ontwikkelingslanden goede kansen voor de bevordering van de zg. bevrijdingsoorlogen. Steun aan dergelijke opstanden was ideologisch verantwoord op grond van de erkenning, dat verschillende vormen van revolutie en verschillende wegen naar het socialisme mogelijk waren, zoals Chroestsjof op het 20e partijcongres eveneens had aangekondigd. Daardoor mocht

ten de leiders van dergelijke bevrijdingsbewegingen wat minder argwanend en minder bevreesd zijn voor Russische steun. Anderzijds liep de Sovjet-Unie bij het steunen van dergelijke oorlogen weinig risico een met nucleaire middelen gevoerde wereldoorlog te ontketenen.

Het is, alles bijeengenomen, wel duidelijk dat de Sovjet-Unie met vreedzame coëxistentie iets geheel anders bedoelt dan wat is neergelegd in de vijf Bandoeng-principes en in het Handvest van de Verenigde Naties. De Sovjet-Unie duidt haar vreedzame coëxistentie dan ook aan als „leninistische vreedzame coëxistentie”.

Het Sovjetcommunisme beschouwt vreedzame coëxistentie niet als een algemeen beginsel, dat geldt voor de betrekkingen tussen alle landen, maar als een strategisch uitgangspunt voor de verhouding tussen de landen van het imperialistische kamp en het socialistische wereldstelsel. De klassenstrijd wordt niet alleen gevoerd binnen een land, maar ook op internationaal niveau tussen het communistische en het kapitalistische kamp.

Vreedzame coëxistentie is dus allerminst bedoeld als permanente situatie, maar als een overgangsfase in de historische ontwikkeling die met de wetmatigheid der natuur zal leiden tot de overwinning van het socialisme. Werkelijke vrede kan pas bestaan als het communistische sociaal-economische stelsel op de gehele wereld is gevestigd. De doelstelling van het communisme blijft onveranderd de uiteindelijke omverwerping van het kapitalisme. Daarbij zijn de beginselen van vreedzame coëxistentie zó ruim gesteld en zó weinig concreet dat het voor de Sovjet-Unie steeds mogelijk is gebleken, verschillende politieke koersen met „vreedzame coëxistentie” te verdedigen en te motiveren.

De politiek van vreedzame coëxistentie is door Chroestsjof geïntroduceerd maar vormt nog steeds de basis voor de buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie t.o.v. het Westen; daarvan getuigen talloze toespraken, verklaringen en publikaties.

Op de vreedzame coëxistentie van de Sovjet-Unie kan men — samenvattend — de volgende kritiek oefenen. De politiek van vreedzame coëxistentie van de Sovjet-Unie lijdt aan innerlijke tegenstellingen, hoewel de Sovjetpolitici dat ontkennen. Het is echter moeilijk te rijmen, dat men enerzijds het vreedzaam naast elkaar bestaan van staten nastreeft en anderzijds tracht, gebruikmakende

van de gunstige omstandigheden die de vreedzame coëxistentie daartoe schept, de klassenstrijd in andere landen te bevorderen met het doel in die landen uiteindelijk een communistisch bewind te vestigen. Ook de gedachte dat de ideologische strijd onverminderd moet worden voortgezet, is strijdig met de gedachte van vreedzame coëxistentie. Vooral de onverzoenlijkheid waarmee deze strijd wordt gepropageerd, is onverenigbaar met het nastreven van werkelijke ontspanning en dus van waarachtige vreedzame coëxistentie. Ook ten aanzien van de zo zeer gewenste ideologische strijd bestaan echter inconsequenties. Voor deze ideologische strijd is het noodzakelijk, dat de politieke opvattingen ongehinderd wederzijds kenbaar kunnen worden gemaakt en dat de bevolkingen over en weer contact kunnen hebben. Het tot stand komen van deze voorwaarden voor een ideologische strijd werd en wordt door de Sovjet-Unie eenzijdig verhinderd en zelfs als agressie van het Westen bestempeld. De Sovjet-Unie wenst de polemiek slechts binnen de landen met een ander sociaal-economisch systeem en stelt niet binnen de landen van het Oostblok.

Het socialistisch (proletarisch) internationalisme

Tot nu toe heb ik gesproken over de betrekkingen tussen de Sovjet-Unie enerzijds en landen met een afwijkend sociaal-economisch systeem anderzijds. De betrekkingen met de andere communistische landen zijn gebaseerd op het socialistische (proletarisch) internationalisme.

„Arbeiders hebben geen vaderland”, luidt een zinsnede uit het Communistisch Manifest. Met deze zinsnede werd de proletariërs aller landen ingeschepst zich over de nationale grenzen heen te verenigen in de gemeenschappelijke strijd tegen het kapitalisme. Hetzelfde geldt voor communistische partijen. Het solidair zijn van de verschillende communistische partijen wordt aangeduid met proletarisch internationalisme. Veel later, toen er communistisch geregeerde landen waren ontstaan, vond het begrip socialistisch internationalisme ingang. Daaronder wordt de solidariteit van communistische staten met de communistische wereldbeweging verstaan.

De opvattingen over het socialistisch (proletarisch) internationalisme zijn bij de verschillende leiders

van de Sovjet-Unie niet altijd dezelfde geweest. Tevens zijn er verschillen van opvattingen met de leiders van andere communistische landen. Een korte terugblik in de geschiedenis kan dat aantonen.

Marx en Engels stonden aan het hoofd van een wereldbeweging en waren beiden voorstanders van gelijkgerechtigdheid van communisten onderling. Lenin was een fervent voorstander van het internationalisme. Toen hij in 1917 in Rusland aan de macht kwam, werd hij geconfronteerd met het probleem theorie en praktijk met elkaar in overeenstemming te brengen. Enerzijds was hij de leider van de staat Rusland, maar anderzijds was hij communist en maakte deel uit van een internationale beweging. Aanvankelijk prevaleerde het laatste. In 1919 werd de Komintern opgericht, die de georganiseerde en geïnstitutionaliseerde leiding van het proletarisch internationalisme vormde. De Komintern werd echter niet gevormd uit gelijkwaardige communistische partijen. Integendeel, er was één machtige communistische partij die over regeringsmacht beschikte terwijl de andere partijen veel kleiner waren en niet over regeringsmacht beschikten.

Van het begin af deed zich de, later steeds terugkerende, vraag voor of het internationale communisme onder leiding moest staan van één machtscentrum of dat de partijen gelijkgerechtigd moesten zijn. De leiding van de Komintern was, evenals die in de Sovjet-Unie zelf, sterk gecentraliseerd. Deze centralisatie hing nauw samen met het leninistische principe van democratisch centralisme, dat inhoudt dat aan de besluitvorming een volledig vrije discussie voorafgaat, maar dat, wanneer een beslissing genomen is, allen het genomen besluit loyaal uitvoeren; discussie en fractievorming achteraf zijn absoluut verboden. Door de grote moeilijkheden, waarin de Sovjet-Unie in de eerste jaren van haar bestaan verkeerde, waren snelle besluitvorming en éénhoofdige leiding noodzakelijk. De democratische besluitvorming vooraf verdween en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid bleef. Dit verschijnsel, dat de naam bureaucratisch centralisme kreeg, bevorderde de absolute machtspositie van de leiding. Door de sterke vermenging van de leiding van de Sovjet-Unie en van de Komintern kreeg ook het internationale communisme een dictatoriale leiding. Dat wil echter nog niet zeggen, dat Lenin de Sovjet-Unie als

voorbeeld en model zag voor andere communistische landen. De weg naar het socialisme kon volgens Lenin in ieder land nog altijd verschillend zijn.

Stalin was van mening dat het belang van het wereldcommunisme afhing van het groot en sterk maken van Rusland. Deze opvatting gaf hij weer in zijn doctrine over het „Socialisme in één land”. Hij eiste daarin van een internationalist, dus ook van een communist buiten Rusland, dat hij zonder voorbehoud, zonder voorwaarden te stellen, de Sovjet-Unie zou beschermen en steunen. Daarmee werd de Komintern, en dus het wereldcommunisme, een vijfde colonne van wereldformaat.

In 1943 was Stalin, met het oog op het geallieerde bondgenootschap, gedwongen de Komintern op te heffen. Communisten in andere landen kregen grotere vrijheid. Zij mochten zelfs samenwerken met andere partijen. In wezen betekende dit in zekere mate een terugkeer naar Lenins ideeën over de verschillende wegen naar het socialisme. De communisten buiten Rusland werden minder dan voorheen gezien als slaafse agenten van Moskou. Mede ter wille van het hebben van een gemeenschappelijke vijand werden ze als partner geaccepteerd en opgenomen in „Nationale Fronten”. Deze omstandigheid maakte het de communisten later mogelijk — uiteraard mede dank zij de rol die het Rode Leger speelde — in verschillende Oosteuropese landen een communistisch regime te vestigen.

Kort na de Tweede Wereldoorlog centraliseerde Stalin de leiding van het internationale communisme opnieuw zoals bleek uit de oprichting van de Kominform in 1947.

Dit dirigisme van Stalin heeft geleid tot een breuk met Tito. Diens land, Joegoslavië, had zich in de Tweede Wereldoorlog onder zijn leiding met succes tegen de Duitsers verzet. Dit had het nationale zelfbewustzijn zeer gesterkt. Toen Stalin weer onvoorwaardelijke gehoorzaamheid eiste van de communistische partijen, en dus ook van communistische regeringen, kwam Tito in verzet; hij trad in 1948 uit de Kominform. Tito wilde wel solidair zijn met het wereldcommunisme en was derhalve een voorstander van proletarisch internationalisme, maar hij had hierover andere opvattingen dan Stalin. Op de volgende punten verschilde Tito met Stalin van mening.

— De communistische partijen moeten op voet van gelijkheid staan; dus moet de Communistische Partij van de Sovjet-Unie van haar leidende rol afzien.

— De leiding van één centrum uit werd door Tito afgewezen; er moet een eind komen aan de politieke en economische leiding, die de Sovjet-Unie uitoefent over de andere socialistische landen.

— Ieder communistisch land heeft het recht zijn eigen weg naar het socialisme te gaan; hierbij mag ieder land rekening houden met de eigen, interne specifieke omstandigheden.

Tito wees derhalve het centralisme af. Het gevolg was, dat zich in het tot dan toe monolitische communistische blok een scheuring voordeed, waarbij twee centra ontstonden: Moskou en Belgrado. Dit betekende het begin van het polycentrisme.

Chroestsjof was van mening dat uitsluitend de betrekkingen tussen het communistische en het kapitalistische blok moesten zijn gebaseerd op de principes van vreedzame coëxistentie. Tussen de communistische landen en partijen onderling dienden de betrekkingen te worden geregeld op basis van het socialistisch (proletarisch) internationalisme. Vreedzame coëxistentie was volgens Chroestsjof de hoogste vorm van klassenstrijd. Tussen de communistische landen kon uiteraard geen klassenstrijd heersen en dus konden de betrekkingen tussen deze landen ook niet op vreedzame coëxistentie berusten. Onder Lenin en Stalin, zoals wij hebben gezien, was het socialistisch (proletarisch) internationalisme onder Russische bureaucratisch-centralistische leiding gekomen. Op het 20e partijcongres in 1956 kondigde Chroestsjof de terugkeer aan naar „de verschillende wegen naar het socialisme” en enkele maanden later werd de Kominform — symbool van centrale leiding — opgeheven. Deze stap van Chroestsjof betekende een belangrijke koerswijziging t.o.v. zijn voorganger, waarvoor hij zich overigens nu wel terecht kon beroepen op Lenins uitspraken. Maar behalve dat hij de doctrine over de „verschillende wegen naar het socialisme” theoretisch en ideologisch kon motiveren, had hij ook praktische redenen om deze doctrine op het 20e partijcongres aan te kondigen. Hij wilde zich nl. met Tito verzoenen. In de eerste plaats wilde hij een eind maken aan de frustrerende scheuring in het communistische blok, maar tevens wilde hij Tito een brug-

functie laten vervullen met de landen van de Derde Wereld. Bovendien paste de doctrine van de „verschillende wegen naar het socialisme” uitstekend bij Chroestsjofs politiek van vreedzame coëxistentie. Door de communisten buiten het Oostblok meer vrijheid van handelen te geven, zouden deze in hun eigen land minder argwanend worden gezien. Behalve dat daardoor hun ahang zou toenemen, was samenwerking met andere partijen, met name met sociaal-democraten mogelijk. Daardoor zou het voor de communisten eerder mogelijk zijn in coalitieverband een parlementaire overwinning te behalen en zij zouden aldus de revolutie op vreedzame wijze verwezenlijken. Daarna konden zij zich altijd nog van hun vroegere coalitiegenoten ontdoen. Een zelfde handwijze zou voor de communisten mogelijk zijn — althans worden begunstigd — in de ontwikkelingslanden met betrekking tot bevrijdingsbewegingen van niet-communistische signatuur.

Chroestsjof had echter onvoldoende voorzien, welke gevolgen zowel de destalinisatie als zijn politiek van vreedzame coëxistentie en de doctrine van „verschillende wegen naar het socialisme” in de communistische landen zouden hebben. Na het verminderen van de ergste vorm van partijdictatuur en bij het streven naar ontspanning met het Westen was het minder goed mogelijk de onvoorwaardelijke volgzzaamheid van de satellietlanden af te dwingen. Dat werd nog geaccentueerd doordat in het kader van vreedzame coëxistentie het gecentraliseerde proletarisch internationalisme moest worden losgelaten en vervangen door de erkenning van de verschillende, eigen wegen naar het socialisme. Het daaruit logischervijze voortvloeiende streven naar grotere zelfstandigheid in een aantal Oosteuropese landen nam uiteraard sterk toen en culmineerde in de Poolse en Hongaarse opstanden.

Geconfronteerd met deze gang van zaken, zag Chroestsjof zich gedwongen de leiding in het communistische blok weer sterker aan zich te trekken, ten einde een uitholling van de machtspositie van de Sovjet-Unie te voorkomen. Het essentiële evenwicht tussen het streven naar ontspanning met het Westen en het handhaven van de hegemonie binnen de machtsfeer van de Sovjet-Unie was ten koste van het laatste verloren gegaan en Chroestsjof móést wel op zijn schreden terugkeren. Na het neerslaan van de Hongaarse revolutie,

waardoor alle tot dan toe in het Westen bereikte goodwill verloren ging, stond de leiding van de Sovjet-Unie dus voor de opgave de uitwerking van de Poolse en Hongaarse opstand op de internationale communistische beweging in te dammen en de eenheid van het Oostblok weer onder Russische leiding te herstellen. Daartoe riep de partijleider van de Sovjet-Unie alle communistische partijen in november 1957 te Moskou bijeen. Daar werd een verklaring opgesteld — die overigens niet door Joegoslavië werd ondertekend — waarin een algemene, voor alle communistische partijen verplichte, gedragslijn werd vastgelegd. Een van de verplichtingen, die daarin aan communistische partijen werden opgelegd, is de bescherming van de verworvenheden van het communisme tegen iedere aanslag van de vijand van binnenaf en van buitenaf. Daarmee was het Russische optreden in Hongarije in 1956 gerechtvaardigd.

Tijdens het 21e congres van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie in begin 1959 legde Chroestsjof nogmaals de nadruk op de leidende functie van de Sovjet-Unie in de internationale communistische beweging. Deze rol kwam volgens hem de Sovjet-Unie toe, omdat dit land het eerst een communistisch regime had, onmiskenbaar het machtigste communistische land was en het verst was gevorderd met de socialistische opbouw.

Bijna twee jaar later, tijdens de Tweede Communistische Wereldconferentie werd die leidende rol van de Sovjet-Unie veel minder sterk beklemtoond. Dit moet echter als een tactische manoeuvre worden beschouwd om, met het oog op China, de eenheid in het communisme voorshands te bewaren. De hegemonie over de communistische landen die in de macht waren van Moskou was er zeker niet minder om.

Na 1960 brak Mao Tse Toeng openlijk met de Sovjet-Unie en wees het Sovjetleiderschap over het wereldcommunisme nadrukkelijk af. En daarmee was — nu Tito niet in het gareel was teruggebracht — ook de tweede breuklijn in het blok zich gaan aftekenen. Na Joegoslavië onttrok Communistisch-China — met zijn fervente aanhanger Albanië — zich geleidelijk aan het leiderschap van de Sovjet-Unie.

Door dit alles zijn er in de communistische we-

reld ten minste drie machtscentra ontstaan: Moskou, Peking en Belgrado.

Concluderend kan worden gesteld dat de leiding van het supranationale wereldcommunisme in handen viel van de leiders van een nationale eenheid, i.c. Rusland. De belangen van andere communistische partijen en landen werden als vanzelfsprekend ondergeschikt gemaakt aan het Sovjetbelang. Dit leidde bij andere communistische landen onvermijdelijk tot het streven naar zelfstandigheid, gelijkgerechtigdheid, eigen wegen naar het communisme, eerbiediging van de eigen soevereiniteit e.d. Dat met name in Oost-Europa niet meer landen zich hebben onttrokken aan het door de Sovjet-Unie geleide socialistisch (proletarisch) internationalisme komt, doordat de Sovjet-Unie binnen haar machtssfeer steeds in staat is geweest deze landen haar wil op te leggen.

De Breznjef-doctrine

Vervolgens zou ik met u de oorzaken willen bezien die hebben geleid tot het ontstaan van de Breznjefdoctrine. Het zo juist gememoreerde voorbeeld van Communistisch-China en Joegoslavië, die zich aan de hegemonie van de Sovjet-Unie onttrokken, heeft het streven naar een eigen identiteit en naar zelfstandigheid gedurende de jaren '60 in de door de Sovjet-Unie gedomineerde communistische partijen en landen bevorderd. Zo publiceerde bv. de Italiaanse communistische krant *Unita* in 1964 een postuum memorandum van de Italiaanse communistische leider Togliatti. Deze pleitte daarin voor een grotere divergentie in het wereldcommunisme, waarbij vele regionale centra van onderling overleg dienden te worden erkend. Hij brak dus openlijk een lans voor het zg. polycentrisme dat ik eerder al noemde.

Ook de Oosteuropese landen trachtten een grotere zelfstandigheid te verkrijgen en zij hebben met name het Sino-Sovjetconflict daarvoor uitgebuit. Zo ondernam de Roemeense premier Maurer in 1964 een reis naar Peking om in het Sino-Sovjetconflict te bemiddelen. De bemiddeling mislukte weliswaar, maar het prestige van Roemenië nam erdoor toe en de verhouding van dat land tot de Sovjet-Unie werd erdoor gewijzigd.

Doordat de propaganda zich steeds minder kon bedienen van het steeds ongelooftwaardiger wor-

dende schrikbeeld van de dreiging van de gemeenschappelijke Westerse vijand werd het gaandeweg moeilijker de discipline in de Oostbloklanden te handhaven. Vooral de „Ostpolitik” van West-Duitsland en de handelsactiviteiten van dat land droegen bij tot een détente tussen Oost en West. Tevens konden de satellietlanden zich een steeds zelfstandiger koers veroorloven doordat het Sino-Sovjetconflict, de oorlog in Vietnam en de gebeurtenissen in het Midden-Oosten de aandacht van de Sovjetleiding opeisten en haar vrijheid van handelen enigszins beperkten.

In Tsjecho-Slowakije voltrok zich na januari 1968 een ingrijpende verandering. Ook daar meende men een eigen weg naar de vervolmaking van het socialisme te mogen bewandelen. Onder Dubček werd het bureaucratisch-centralistische systeem vervangen door een socialistische democratie. De zg. Praagse lente bracht voor de gehele Tsjechoslowaakse maatschappij democratisering en liberalisering mee, hetgeen uitmondde in een veel grotere persoonlijke vrijheid. Dat veroorzaakte een geweldig enthousiasme onder de bevolking, die Dubček haar volledige steun gaf. Ten aanzien van de buitenlandse politiek bleven de Tsjechoslowaakse communisten de Sovjet-Unie trouw. Er was geen sprake van dat Tsjecho-Slowakije het Warschau-Pact wilde verlaten. Over de verhouding tussen communistische landen in het kader van het socialistische internationalisme hadden de Tsjechoslowaken wél een geheel andere opvatting dan de Russen. In het in april 1968 gepubliceerde „Nieuw Actieprogramma” van de Tsjechoslowaakse Communistische Partij werd gesteld dat de betrekkingen tussen communistische landen moesten zijn gebaseerd op wederzijds respect, soevereiniteit, gelijkgerechtigdheid en op internationale solidariteit. Dat wil dus zeggen op de principes van de vreedzame coëxistentie in de zin van de Bandoengconferentie.

De Russen waren gedwongen op te treden, aangezien de Tsjechoslowaakse opvattingen over het socialistisch (proletarisch) internationalisme een uitholling van de Russische machtspositie betekenden. Bovendien oefenden de Tsjechoslowaakse binnenlandse hervormingen grote aantrekkingskracht uit op de bevolking van de omringende communistische landen. Vooral Ulbricht en Gomoelka vreesden, dat hun respectieve volken navolging van het Tsjechoslowaakse voorbeeld zou-

den eisen en aangezien zij slechts door een minderheid van de bevolking werden gesteund, durfden zij een vérgaande democratisering niet te riskeren. Maar ook de Sovjetleiders vreesden terecht de invloed van de Tsjechoslowaakse hervorming op hun eigen bevolking, speciaal op het intellectuele deel daarvan. Bovendien vertrouwden de Russen Dubčeks verzekeringen van trouw aan het Warschau-Pact niet helemaal: gesteld dat Tsjechoslowakije wél uit het Warschau-Pact zou treden en neutraal zou worden, dan zou de Sovjet-Unie haar invloed verliezen in het strategisch uiterst belangrijke Bohemen, waardoor het machtsevenwicht met het Westen nadelig zou worden verstoord. Dit begrijpelijke wantrouwen van de Russen werd nog gestimuleerd door Westerse, meer speciaal Westduitse, bereidheid een aantal van de economische hervormingen die Dubček overwoog te financieren.

In juli 1968 werd in Warschau een conferentie gehouden, ten einde de ontstane situatie te bezien. In een brief, die bij die gelegenheid werd gezonden aan het Centrale Comité van de Tsjechoslowaakse Communistische Partij, werden de volgende waarschuwingen gegeven.

— Het imperialisme zal nooit worden toegestaan het communistische systeem te wijzigen of het machtsevenwicht in Europa te veranderen. onafhankelijk of dit zal gebeuren van binnenuit of van buitenaf dan wel met vreedzame of niet vreedzame middelen.

— Een communistisch land kan slechts zijn onafhankelijkheid bewaren als lid van de communistische gemeenschap.

— Alle communistische partijen en landen zijn verantwoordelijk voor de communistische verworvenheden. Deze verantwoordelijkheid dragen zij niet alleen voor eigen land, maar voor de gehele communistische wereldbeweging.

Het eerste punt betekent dat een communistisch land een beperkt zelfbeschikkingsrecht heeft. Wanneer immers een communistisch land op democratische wijze besluit met vreedzame middelen van binnenuit een ander sociaal-economisch systeem te kiezen wordt dit als imperialisme aangemerkt, hetgeen niet zal worden toegestaan. Uit het tweede en derde punt valt af te leiden, dat een communistisch land evenzeer slechts een beperkte

soevereiniteit bezit. Indien een aantal andere communistische landen beslist dat de communistische verworvenheden in een bepaald communistisch land worden bedreigd, hebben deze landen het recht in dat bewuste communistische land in te grijpen.

U ziet hier tevens een belangrijke overeenkomst met de gezamenlijke verklaring van Moskou uit 1957 waarbij het neerslaan van de Hongaarse revolutie werd gerechtvaardigd. De hiervoor genoemde zienswijze werd later door Breznjef bevestigd en gemotiveerd tijdens het 5e congres van de Poolse Communistische Partij; als gevolg daarvan kreeg de stelling over het beperkte zelfbeschikkingsrecht en de beperkte soevereiniteit van communistische landen de naam „Breznjefdoctrine”.

Tot hier heb ik gesproken over de praktische inhoud van de Breznjefdoctrine. De ideologische motivering van het beperkte zelfbestemmingsrecht is als volgt.

Een communistisch geregeerd land valt automatisch onder de termen van de strijd tussen de twee tegengestelde sociale systemen, kapitalisme en communisme; hieraan kan dat land zich niet onttrekken. In deze strijd, die onafhankelijk van de nenselijke wil plaatsvindt, ontleent een communistisch land zijn veiligheid aan de macht van de communistische gemeenschap. Het verlaten van deze gemeenschap is derhalve tegen de belangen van dat land. Het kiezen voor een dergelijke stap op basis van zelfbeschikking is daarom niet toegestaan. In rechtstreeks verband daarmee staat de beperkte soevereiniteit van een communistisch land. Wanneer een communistisch land de communistische gemeenschap verlaat, wordt die gemeenschap als geheel verzwakt, hetgeen een bedreiging inhoudt voor de gehele gemeenschap van communistische landen. De andere communistische landen hebben daarom het recht tegen deze bedreiging van de eigen veiligheid op te treden, desnoods door in te grijpen in de binnenlandse aangelegenheden van het uittrekkende communistische land.

Dat een dergelijke inmenging in de binnenlandse aangelegenheden in strijd is met het internationale volkenrecht wordt door de partijtheoretici van de Sovjet-Unie niet ontkend. Zij stellen echter, dat het internationale recht t.a.v. de betrekkingen tussen communistische landen onderge-

schikt dient te zijn aan de hogere principes van de internationale klassenstrijd. Het zal u duidelijk zijn dat zij daarmee goeddeels terug zijn bij de stalinistische opvattingen over het socialistisch (proletarisch) internationalisme en dat hun redering tevens definitief het einde inluidt van de theorie over de verschillende wegen naar het socialisme, althans voor die communistische landen die in de machtssfeer van de Sovjet-Unie verkeren.

De Breznjefdoctrine is dan ook geen nieuwe doctrine. Hooguit betreft het een specifieke uitleg en toepassing van het socialistisch (proletarisch) internationalisme, zoals dat reeds onder Stalin van kracht was, voor het geval Tsjecho-Slowakije.

De opvattingen over het al dan niet centraliseren van de macht over de communistische wereldbeweging vertonen dus, samengevat, het volgende verloop.

Marx en Engels wensten geen centraal gezag.

Lenin begon de leiding over het wereldcommunisme te centraliseren maar erkende wel verschillende wegen naar het socialisme.

Stalin maakte de communistische wereldbeweging totaal ondergeschikt aan de belangen van de Sovjet-Unie. Joegoslavië onttrok zich hieraan.

Chroestsjof erkende in het kader van zijn politiek van vreedzame coëxistentie verschillende wegen naar het socialisme alsmede de gelijkgerechtigdheid van communistische partijen, maar moest daarop later terugkomen. China en Albanië onttrokken zich ook aan het centrale gezag van de Sovjet-Unie.

Een poging van Tsjecho-Slowakije, zich onafhankelijker op te stellen en de eigen toekomst te bepalen leidde tot de bezetting van dat land en het verder centraliseren van de leiding over het wereldcommunisme in de vorm van de Breznjefdoctrine.

In de periode na Chroestsjof heeft alleen Roemenië tot op heden kans gezien zich iets onafhankelijker van de Sovjet-Unie op te stellen.

Uit deze zich wijzigende opvattingen over het al dan niet uitoefenen van een centraal gezag door de Sovjet-Unie in de communistische wereld blijkt weer hoe moeiteloos de Sovjetleiders ideologische motiveringen kunnen aanpassen aan de praktische ontwikkelingen. Niettemin getroosten zij zich wel

de moeite hun praktisch handelen ideologisch te motiveren, zij het ook dat dit soms achteraf moet gebeuren, zoals bij de Breznjefdoctrine.

Met het tot nu toe besprokene meen ik de filosofie achter het buitenlands beleid van de Sovjet-Unie te hebben gezien. Daarbij vormt, zoals gezegd, de vreedzame coëxistentie de basis voor de betrekkingen tussen de Sovjet-Unie en het Westen. Het socialistisch internationalisme daarentegen bepaalt de betrekkingen tussen de Sovjet-Unie en de andere landen van het Warschau-Pact.

De strijdigheid van vreedzame coëxistentie en het socialistisch (proletarisch) internationalisme

De Sovjettheoretici stellen dat de beide basisprincipes van hun buitenlands beleid ten nauwste samenhangen en elkaar aanvullen.

Dit laatste is naar mijn mening juist niet het geval; integendeel, de beide beleidsvormen zijn tegenstrijdig.

In Stalins tijd was er een sterk centraal gezag in het wereldcommunisme maar er was, behalve tijdens de Tweede Wereldoorlog, geen sprake van enige détente tussen Oost en West. Dat was verklaarbaar, want het krachtige centrale gezag was in wezen een interne dictatuur en een interne dictatuur kan zich slechts handhaven bij de gratie van potentiële vijanden.

Chroestsjof wilde tot ontspanning met de externe potentiële vijand in het Westen komen maar dat kon slechts leiden tot verzwakking van de interne machtshandhaving; de Poolse en Hongaarse opstanden bewezen dat. Het neerslaan daarvan deed echter de resultaten van de vreedzame coëxistentie weer teniet. Na Chroestsjof gaf de geschiedenis een zelfde beeld te zien. In het kader van de vreedzame coëxistentie streefde Moskou nl. naar gunstige betrekkingen met West-Europa en werd daarbij nog geholpen door de impopulaire oorlog die de Verenigde Staten in Vietnam voerden.

De resultaten moeten in Russische ogen niet gering geweest zijn: Frankrijk verliet, althans in militair opzicht, de NAVO. De bereidheid zich offers te getroosten voor een krachtige verdediging nam in geheel West-Europa af. Vooral de jongeren in West-Europa stelden bestaansrecht en -reden van van de NAVO ter discussie. Met andere woorden: de vreedzame coëxistentie, waarin het „offensief van de glimlach” de plaats innam van het dreigen-

de sabelgekleetter, leek alleszins gunstige perspectieven te bieden. Te meer, omdat de klassenstrijd nieuw leven leek te worden ingeblazen, getuige de toenemende sociale onrust in tal van Westerse landen.

Tóch kon de Sovjet-Unie haar détente-politiek niet voortzetten, omdat haar machtspositie in Oost-Europa werd aangetast. Bovendien dreigde het gevaar dat de vrijheidsbacil in Tsjecho-Slowakije zou overspringen naar andere Oosteuropese satellieten of zelfs naar de Sovjet-Unie.

Er moest in Tsjecho-Slowakije worden ingegrepen, en de invloed van dat ingrijpen was enorm. De sfeer van ontspanning met het Westen verdween op slag. Belangrijke groepen in de Westerse landen, die een welwillende houding t.o.v. de Sovjet-Unie hadden aangenomen, keerden zich gedesillusioneerd van Moskou af. De banden in de NAVO werden aangehaald en de defensie-inspanning werd verhoogd.

Veel van hetgeen in de betrekkingen met West-Europa was bereikt ging verloren of ondervond ernstige tegenslag. Telkens wordt een periode van ontspanning gevolgd door onrust in Oost-Europa. Het herstellen van de discipline gaat vervolgens ten detrimente van de ontspanning.

Het Russische optreden in Tsjecho-Slowakije veroorzaakte tevens een grote schok in het wereldcommunisme. Aanvankelijk keerden zeer vele communistische partijen zich openlijk tegen de Breznjefdoctrine. De communistische partijen en landen, die al eerder de leiding van het Kremlin hadden afgewezen, zoals China en Joegoslavië, verhevigden hun kritiek op de Sovjet-Unie en in het bijzonder op de Breznjefdoctrine, maar ook vele partijen, die voordien loyaal waren aan Moskou, keurden de Breznjefdoctrine openlijk af. Dit geldt speciaal voor de Italiaanse en de Franse communistische partijen. Zelfs Roemenië wees de Breznjefdoctrine af, hoewel dit land, gezien in het licht van de nieuwe doctrine, moest vrezen zelf te worden bezet.

Enerzijds verstevigde dus de Sovjet-Unie met de Breznjefdoctrine haar greep op de communistische partijen en landen die binnen de Russische machtssfeer vallen, maar anderszijds bevorderde de doctrine een sneller uiteenvallen van het we-

reldcommunisme. Kortom het polycentrisme is erdoor bevorderd.

Invloed van de beide basisprincipes van de buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie voor de Europese conferentie over veiligheid en samenwerking

Ten slotte wil ik nog met u bezien hoe de beide basisprincipes doorwerken in de hedendaagse politiek van de Sovjet-Unie zoals die tot uitdrukking komt in de voorbereiding voor de Europese conferentie over veiligheid en samenwerking.

De Sovjet-Unie streeft in het kader van haar politiek van vreedzame coëxistentie reeds sedert de jaren '50 naar een veiligheidsconferentie. De voorbereidende besprekingen daarvoor zijn inmiddels te Helsinki begonnen. Gezien de doelstellingen van haar politiek van vreedzame coëxistentie is het logisch dat de Sovjet-Unie op de veiligheidsconferentie streeft naar:

- het scheppen van een sfeer van ontspanning, waardoor de wil van de Europese NAVO-landen tot het leveren van een adequate defensie-inspanning kan worden aangetast;
- het drijven van een wig tussen de VS en hun Europese bondgenoten;
- het ondermijnen van de NAVO door te streven naar de opheffing van beide blokken (NAVO en WP) en vervanging daarvan door een Europees veiligheidssysteem;
- het afremmen van het streven van de Westeuropese landen naar grotere politieke, economische en monetaire eenheid;
- het bereiken van voordelen op het gebied van handel, industrie, wetenschap e.d.

Deze doelstellingen van de Sovjet-Unie worden ook genoemd in verschillende analyses die met het oog op de veiligheidsconferentie zijn gemaakt.

Dat neemt niet weg dat de Sovjet-Unie ervoor moet zorgen dat haar politiek van vreedzame coëxistentie niet andermaal in botsing komt met de oogmerken van het socialistisch internationalisme. Vandaar ook dat de Sovjet-Unie op de Europese veiligheidsconferentie eveneens streeft naar de bevestiging van de Russische invloedssfeer in Europa. In het kader daarvan tracht de Sovjet-Unie de huidige grenzen erkend te krijgen, een

blijvende scheiding tussen Oost- en West Duitsland te bewerkstelligen en aanvaarding van de DDR als soevereine staat te verkrijgen. Erkenning van het grondgebied is echter niet voldoende. Ook ideologisch moet de Russische invloedssfeer worden afgeschermd. Het is dan ook begrijpelijk dat de Sovjet-Unie via politiek overleg en de instituten van het socialistisch internationalisme — Comecon en Warschau-Pact — de laatste jaren de banden aanhaalt.

De Oosteuropese communicatiemedia begonnen een campagne, waarin de eigen achterban in steeds forsere termen werd gewaarschuwd, dat de Europese ontspanning gepaard moest gaan met een nog nauwere ideologische en politieke aaneensluiting van Oost-Europa. Tevens moet Oost-Europa worden beschermd tegen verderfelijke invloeden uit het Westen. De Sovjet-Unie liet zelfs doorschemeren, dat zij niet zou schromen sancties te nemen wanneer haar satellieten een verdere Europese détente zouden aangrijpen als een aanzet tot grotere onafhankelijkheid, zoals hier en daar bespeurbaar was. Slechts enkele weken na de uitgifte van de Verklaring van Praag in oktober 1969, waarin het Westen opnieuw werd uitgenodigd tot het houden van een veiligheidsconferentie, gaf de Sovjet-Unie in een opvallend hoofdartikel in de Prawda onomwonden te kennen zich in voorkomende gevallen het recht van interventie in broederlanden onverkort te blijven voorbehouden. In Oost-Europa geldt immers niet het normale volkenrecht maar het door de Sovjet-Unie van een hogere orde geachte socialistisch internationalisme met als jongste uitleg daarvan de Breznjefdoctrine. Alleen Roemenië tracht min of meer zijn onafhankelijkheid te bewaren. De Roemenen willen onverminderd vasthouden aan de gangbare normen van het internationale recht inzake soevereiniteit, onafhankelijkheid, territoriale integriteit, gelijkgerechtigdheid en non-interventie. Evenals China en Joegoslavië wenst Roemenië dat de principes van vreedzame coëxistentie in de zin van de Conferentie van Bandoeng ook gelden tussen communistische landen. De Roemenen hebben echter een smalle politieke basis om te manoeuvreren. Gezien de ervaringen die de Sovjet-Unie in het verleden, na een periode van ontspanning, heeft opgedaan in de eigen invloedssfeer zal Moskou alles eraan doen om nu soortgelijke ontwikkelingen te voorkomen. Dat blijkt uit de prakti-

sche maatregelen die nu al worden genomen. Op de veiligheidsconferentie zal er de Sovjet-Unie veel aan gelegen zijn te voorkomen dat tussen Oost en West vrij verkeer van personen, informatie en ideeën zal worden toegestaan. Ook zal zij trachten te voorkomen dat de Breznjefdoctrine de facto wordt afgeschaft.

De Sovjet-Unie streeft dus op de Europese Veiligheidsconferentie verschillende doelstellingen na. Zij tracht zowel bepaalde zaken te realiseren als andere ontwikkelingen te voorkomen. Zij streeft doeleinden na die zowel in het kader van de leninistische vreedzame coëxistentie als in het kader van het door Sovjet-Unie gedomineerde socialistisch internationalisme passen. Indien het Westen de realisatie van al deze doeleinden zou toestaan dan zou de Sovjet-Unie wellicht erin kunnen slagen te komen tot een synthese van de tot nu toe met elkaar strijdige basisprincipes van haar buitenlandse beleid.

Samenvatting

Ten slotte wil ik trachten het voorgaande kort samen te vatten. Door een veelheid van oorzaken moest Chroestsjof na Stalins dood het politieke beleid van de Sovjet-Unie herzien. Ten opzichte van landen met een ander sociaal-economisch stelsel paste hij de politiek van vreedzame coëxistentie toe die hij ontleende aan de Conferentie van Bandoeng. Hij gaf echter aan de vreedzame coëxistentie een geheel andere inhoud. Hij week weliswaar af van de leninistische leer, waar hij

niet langer de onvermijdelijkheid onderschreef van een oorlog tussen kapitalisten en communisten, maar de doelstelling van het communisme die is gelegen in de omverwerping van het kapitalisme, liet hij onverlet.

De verhouding met andere communistische landen en partijen wordt bepaald door het socialistisch (proletarisch) internationalisme. De leiding over het internationalistische wereldcommunisme kwam evenwel in handen van de leiders van een nationale eenheid die nationale belangen lieten prevaleren. Joegoslavië en China onttrokken zich aan de Sovjethegemonie en wijzen centraal gezag over het wereldcommunisme af. Andere Oosteuropese landen die dat zelfde poogden te doen, werden met geweld gecorrigeerd. Alleen Roemenië ziet kans een zekere mate van autonomie t.o.v. de Sovjet-Unie te handhaven. De inval in Tsjecho-Slowakije leidde tot de formulering van de Breznjefdoctrine die niets anders is dan een specifieke uitleg van het door de Sovjet-Unie gedomineerde socialistisch internationalisme. De beide basisprincipes van de Sovjet-politiek bleken in wezen onverenigbaar. Dit leidde telkens weer tot het terugkeren op een ingeslagen weg. Daarom mag worden verwacht dat de Sovjetleiders in de toekomst, en met name op de Europese veiligheidsconferentie, zullen trachten te komen tot een synthese van deze tegenstrijdig gebleken basisprincipes, om zodoende een uitweg te vinden uit de knellende problemen die onontkoombaar voortvloeien uit de ambivalentie van de buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie.

Luitenant-Kolonel Toorop zou graag een aanvulling horen op het punt waar de inleider zich, zijns inziens ten onrechte, heeft beperkt en wel waar het de relatie van de Sovjet-Unie tot China betreft. Hij signaleert dat de buitenlandse politiek van de SU ten opzichte van China steeds een bijzonder grimmig gezicht heeft vertoond en wijst erop dat voor de communist de afvallige, de revisionist, veel erger is dan de kapitalistische vijand: hij betekent het einde van de communistische wereld en zal daarom moeten worden vernietigd. Hij vraagt zich daarom af, hoe in de nabije toekomst de verhouding tussen de SU en China zich zal ontwikkelen en is benieuwd naar een nogelijke theorie van de inleider, assende in diens betoog.

Kapitein Van Vuren. Mijnheer de voorzitter, dat de Sovjet-Unie en China beide communistische landen zijn acht ik wel belangrijk doch niet doorslaggevend voor de beantwoording van de vraag, waarom zij zover uit elkaar zijn gegroeid en zo vijandig tegenover elkaar staan. Er spelen nog vele andere factoren mee.

Eén daarvan is de geschiedenis: China heeft zich in de historie geheel anders ontwikkeld, had een geheel andere cultuur, en beschouwde de mensen uit het noorden daarbij als barbaren. In die geschiedenis zijn er verschillende perioden geweest waarin China grote delen van zijn gebied aan imperialistische mogendheden heeft moeten afstaan, ook aan het tsaristische Rusland. Dat ging zelfs nog door toen de communisten het heft in handen hadden genomen, en China heeft dat van de sterke buurman moeten slikken. Je vergeet

dat niet licht, zelfs niet als je zelf ook communist bent geworden.

Een tweede factor is het verschil in ontwikkeling. Slaagde de SU reeds goeddeels in een ruime mate van industrialisatie, China is nog onmiskenbaar een ontwikkelingsland met een totaal andere aanpak van de praktische problemen. Die beide zijn niet op één noemer te brengen, en het communisme moet in de SU dan ook wel anders worden geïnterpreteerd dan in China; dat is aan de praktijk gebonden.

Al eerder heb ik gesteld dat de ideologie weliswaar een grote rol speelt doch uiteindelijk slechts secundair is omdat de praktische ontwikkelingen primair staan: communisten zijn nu eenmaal zeer pragmatisch. Het is daarom, gezien de zo sterk belaste verhouding tussen de SU en China, niet verwonderlijk dat deze landen — hoewel gedurende enige tijd elkaars partners — zich geheel anders gingen ontwikkelen en zijn gaan divergeren. Daarbij wil ik er nog op wijzen dat China geheel anders dan de grote broer tot het communisme kwam, nl. met behulp van de boeren. Volgens Stalin was dat onmogelijk, en desondanks slaagde Mao Tse Toeng. Maar voordien was het prille communisme in China bijna volledig vernietigd ten gevolge van de Russische opdracht dat men zich diende te beperken tot de grote steden. Daarin was evenwel het proletariaat gering van omvang, plaatselijk gelokaliseerd, en dus te vernietigen; hetgeen dan ook, omstreeks 1927, gebeurde. Toen aldus Mao Tse Toeng gelijk was aangetoond en hij met de verspreiding van het communisme onder de boeren wél succes boekte, behaalde hij een niet te onderschatten morele overwinning op

de betweters in de SU die meenden Marx' wijsheid in pacht te hebben waar het de onmogelijkheid van een op boeren steunende revolutie betrof. Gedurende enige tijd daarna bestond er tussen beide landen een zekere apaisering. Geen wonder, China had een zware tijd achter zich, met revolutie en burgeroorlog, en moest intern tot rust en stabiliteit zien te komen. Daarvoor behoefde het een bondgenoot, en omdat de VS zich vijandig tegenover de jonge communistische staat opstelden, viel die rol aan de SU ten deel. Maar de ontwikkelingshulp die China in die eerste jaren verkreeg, werd aan de SU „met goud betaald”... de hulp van het socialistische broederland werd tot een onprettige ervaring, doch China kon niet anders dan zich bij die situatie neerleggen. Zodra echter de divergentie toenam en China de kans kreeg zijn eigen weg te gaan — veel meer ook de praktische politiek moest richten op de eigen interne problemen — toen was er geen aarzeling meer en wat nooit bij elkaar had gepast ging uiteen. Die ontwikkeling heeft zich voortgezet en nu is het frappant dat de SU, die van geen enkel ander communistisch land wil accepteren dat daarmee de verhouding op vreedzame coëxistentie zou worden gebaseerd, met nadruk verklaart dat haar betrekkingen met China daarop wél zullen berusten: men zou haast geneigd zijn te veronderstellen dat China door de SU niet langer als een communistisch land wordt beschouwd.

Het schetsen van een toekomstbeeld is moeilijk. Er tekent zich duidelijk een overgang af van bi-naar multipolariteit. Niet alleen komen er meer machtscentra als West-Europa, Japan

en China naast de VS en de SU, maar ook tal van regionale machtscentra komen tot ontwikkeling, zoals Brazilië en Perzië. Het lijkt mij, dat de kloof tussen de SU en China zich in die ontwikkelingsgang nog zal verdiepen en dat daarbij het ontzag voor elkaar zal groeien. Een oorlog tussen die beide acht ik weinig waarschijnlijk: voor de SU is het niet mogelijk het uitgestrekte Chinese gebied te bezetten en anderzijds is het voor China niet goed mogelijk iets tegen de SU te ondernemen. Daarom voorzie ik een zekere stabilisatie tot een vreedzaam elkaar verdragen. Ik geloof ook niet dat de Sovjetpolitiek van containment tegenover China kans van slagen biedt: zeker zal China zich weten te omringen met een aantal bufferstaten, waarover het een bepaald primaat heeft weten te verwerven, en zich geleidelijk ontwikkelen tot één van de grote machten in de wereld waarmee zal moeten worden gerekend en waarvoor een plaats zal moeten worden ingeruimd.

Luitenant-Kolonel Toorop is erkentelijk voor deze duidelijke beantwoording van zijn vraag doch verschilt met de inleider van mening waar deze de ideologie secundair plaatst. Hij ziet als de kern van het leninisme dat de ideologie primair blijft staan doch zich aan de situatie van het ogenblik aanpast met grote soepelheid. Naar zijn mening kón de SU, gebonden in het westen, China nog niet hard aanpakken, en hij onderkent nu een trend in tegenovergestelde richting.

Kapitein Van Vuren. Persoonlijk ruim ik een iets minder grote plaats in voor de ideologische motiveringen die de Sovjet-Unie in haar praktische

politiek tot gelding brengt. Zij laat zich steeds meer leiden door de praktische ontwikkelingen en giet daarover een ideologisch sausje. Haar handelen is echter steeds primair op de praktijk gericht; dat is het juist, wat reeds sedert Marx het communisme heeft gekenmerkt.

Majoor Maarseveen wijst erop dat de scheiding, die de inleider aanbracht in de Sovjetpolitiek tegenover enerzijds de Warschau-Pactlanden en anderzijds de niet-communistische landen, de vraag doet rijzen wat wij dan aanmoeten met niet alleen China, maar ook Cuba, Joegoslavië, Noord-Vietnam en Noord-Korea. Voorts meent hij dat ten aanzien van de Europese Veiligheidsconferentie de Sovjetpolitiek wellicht minder sterk westwaarts is gericht dan inleider stelde. Onder de eveneens meespelende factoren zou hij, behalve China, ook wel de economische moeilijkheden met de groeiende consumptie-behoefte vermeld willen zien, waaruit zijns inziens ook voor de SU de drang voortvloeit, te komen tot een verlaging van het defensiebudget.

Kapitein Van Vuren. Voor wat betreft haar standpunt tegenover de communistische staten buiten het Warschau-Pact geloof ik dat de SU zich bij de keuze „vreedzame coëxistentie of Breznjefdoctrine” zal laten leiden door de praktische omstandigheden. Voorshands zal het de SU fysiek onmogelijk zijn de Breznjefdoctrine toe te passen op landen als Cuba en Noord-Vietnam, maar wanneer de tijd daar zou zijn én de mogelijkheid, zal er zeker mee moeten worden gerekend dat bijvoorbeeld Joegoslavië zal worden gecorrigeerd. De Sovjetleiders zullen zich

dan stellig niet laten leiden door ideologische, maar eerder door praktische en pragmatische overwegingen. Immers, dat zij tot dusverre de Breznjefdoctrine wel hanteerden tegen Tsjecho-Slowakije maar níet tegen Joegoslavië en Roemenië — hoewel zij de ideologische verplichtingen daartoe eigenlijk niet mochten negeren — duidt op een onverbloemd pragmatisme. Voor de toekomst zie ik daarin voorlopig geen verandering komen.

Op de economische problemen van de SU duidde ik terloops ook al toen ik memoreerde dat Chroestsjof met een reeks van problemen werd geconfronteerd; ik acht die nog steeds relevant en richtingbepalend voor de huidige Sovjetpolitiek. Eén van de probleemgebieden is de economische ontwikkeling, en daarin zie ook ik één van de voornaamste redenen waarom de SU zo sterk is geporteerd voor een Europese conferentie voor veiligheid en samenwerking. Vooral dat laatste aspect vormt, met het oog op de economische moeilijkheden, een krachtige drijfveer en de Sovjets zijn stellig bereid daarvoor een prijs te betalen, dan wel water in hun wijn te doen. Tegenover het „Berlin-Abkommen” stonden niet alleen de „Ostverträge”, maar ook de benarde landbouwsituatie, de voedseltekorten, de wankelende economie en het streven daarvoor een oplossing te vinden. Men zou het in dat verband indicatief mogen noemen, dat de SU zich zo terughoudend heeft betoond bij de zware bombardementen op Noord-Vietnam en daarin geen aanleiding heeft gevonden Nixons bezoek af te wimpelen. Mij dunkt dat, als economische en landbouwproblemen een achilleshiel van de Sovjets vormen, er niets op tegen is als wij in be-

scheiden mate daarvan gebruik maken.

Kolonel Gijsbers wil, bij alle waardeering voor de voordracht, twee nuances pogen uit te lokken. In de eerste plaats verwijst hij naar Giereks houding in vergelijking tot die van zijn voorganger Gomoelka, alsmede naar de tendens naar liberalisering van de Hongaarse economie en concludeert dat de onafhankelijker opstelling van Roemenië niet als uniek mag worden gekwalificeerd. In de tweede plaats meent hij dat de ambivalentie niet alleen schuilt in de tegenstelling tussen vreedzame coëxistentie en socialistisch internationalisme, maar wellicht evenzeer in het dualisme van enerzijds de ideologische opstelling en anderzijds het gebaseerd zijn op traditioneel Russisch buitenlandse politieke doelstellingen, zoals „cordon sanitaire”, voeten in het warme Middellandse-Zeeewater, grensgeschillen en optreden als superstaat in mondiale verhoudingen.

Kapitein Van Vuren. Inderdaad laten zich in Polen en Hongarije liberalisatietendensen onderkennen die niet geheel ongelijk zijn aan wat zich destijds in Tsjecho-Slowakije manifesteerde; wij zijn inmiddels ook vijf jaar verder in de tijd. De Oosteuropese landen zijn altijd meesters geweest in een uiterst behoedzaam manoeuvreren, daartoe gedwongen door een buitengewoon smalle politieke basis. Wat in Tsjecho-Slowakije tussen januari en augustus 1968 in een goed half jaar gebeurde wordt door de Poolse en Hongaarse leiders over een aantal jaren nagestreefd, waarbij zij hoogst bekwaam gebruik maken van de door mij gesignaleerde ambivalentie. Want wat kan de SU nu doen? Zij moet kiezen: andermaal de zaak gewapenderhand redresseren — en daarbij riskeren dat de EVC met één slag wordt verloren en haar politiek voor jaren teruggezet — óf min of meer berusten in de liberalisatie en de binding verzekeren via een uitgebreide correspondentie, besprekingen, onderhandelingen e.d.; ergo in een schier eindeloos touwtrekken. Ik deel de mening dat ook andere landen dan Roemenië naar meer ruimte streven; zij doen dat

haast per definitie en het lukt hun redelijk zich op te trekken aan het experiment dat de SU volgens verschillende commentatoren met Roemenië uitvoert, om te onderzoeken wat een intern toegeeflijke houding haar extern zal kunnen opleveren. Het verschil tussen Tsjecho-Slowakije en Roemenië is echter dat van dat laatste land geen gevaarlijke uitstraling uitgaat: het Roemeense regime is naar binnen uiterst autoritair, bijna stalinistisch; en zich naar dat voorbeeld te richten trekt de anderen weinig aan. Tsjecho-Slowakije had die uitstraling wél, naar Polen, Hongarije en Oost-Duitsland niet alleen, maar zelfs naar de Sovjet-Unie. Het zijn mijns inziens deze twee redenen — experiment en onaantrekkelijk image — die de SU ertoe bewegen Roemenië's houding te dulden. Ongetwijfeld is er een ambivalentie tussen de ideologie en het traditionele Russische imperialisme. De Sovjetrussische partijtheoretici zijn zich daarvan zeker bewust. Zij spreken daarom graag over een strategie op korte termijn en over een strategie op lange termijn. Deze laatste zou dan zijn gericht op de wereldrevolutie waarvan geen afwijken mogelijk is, maar om dat te bereiken zou een flexibele opstelling op korte termijn geboden kunnen zijn. Zo kan dat klaarblijkelijk zelfs ideologisch nog worden verdedigd en het pragmatisme spreekt daaruit wel overduidelijk. Naarmate echter de ideologie naar het tweede plan wordt verschoven, wordt ook het loslaten van het wereldrevolutie-ideaal steeds meer evident. Het is daarbij voor de SU haast ondoenlijk haar morele leiderschap over het wereldcommunisme te blijven uitoefenen en gelijktijdig de steunbehoevende communistische partijen in bijvoorbeeld Latijns-Amerika haar bijstand te onthouden omdat zij daarvan voor het huidige geen direct nut — in pragmatische zin dus — verwacht.

De ambivalentie is ook dáárin onmiskenbaar, en hoewel de SU er nog wel in slaagt de eindjes, althans ideologisch, aan elkaar te knopen, wordt dat alles steeds meer strijdig met haar pragmatische streven naar behoud en uitbreiding van haar dominerende positie.

Majoor Tomasso informeert naar een verklaring van Chroestsjofs faux pas met het Cuba-avontuur, gezien de behoedzaamheid waarmee hij na de stalinistische periode zijn weg heeft gezocht.

Kapitein Van Vuren. Mijnheer de voorzitter, het is wel duidelijk dat Chroestsjof zeer onbehoedzaam heeft gemanoeuvreed nadat hij na Stalins dood bijzonder behoedzaam de macht aan zich had getrokken, zijn voorganger had ontluisd en een nieuw politiek geluid had gebracht. Hij heeft zich naar mijn mening echter volkomen verkeken op het handelen van president Kennedy dat hij onjuist had getaxeerd.

Het handelen van staten is enerzijds gebaseerd op rationele, kwantificeerbare overwegingen, anderzijds echter ook op irrationele overwegingen waarin menselijk falen en een verkeerd interpreteren van andere intenties — niet mogelijkheden, capabilities — een grote rol kunnen spelen. De kernvraag was, wát de VS met hun gigantische mogelijkheden zouden doen; of je, bij wijze van spreken, de kaas van Kennedy's boterham zou kunnen eten zonder noemenswaard verzet zijnerzijds. Dié poging heeft Chroestsjof willen wagen en daarop heeft hij zich verkeken. Dat onbehoedzame handelen, absoluut niet in lijn met de communistische tradities, is hem nooit vergeven. In eerste instantie heeft dat een zeer nadelige terugslag gehad op het wereldcommunisme in het algemeen — de Chinezen grepen dankbaar de kans aan om duidelijk aan te tonen hoe zwak het Sovjetbeleid wel was en hoe weinig recht de SU daarom had op het morele leiderschap in de communistische wereld — en in de tweede plaats realiseerde het Centrale Comité zich ten volle dat Chroestsjofs impulsieve, weinig rationele besluitvorming hem in feite ongeschikt deed zijn voor het leiden van een zo grote mogendheid — en daarnaar heeft dat comité dan ook gehandeld!

Kapitein Bruurmijn vraagt welke relatie de inleider ziet tussen de Ostverträge en het Berliner Abkommen

enerzijds en de komende conferentie in Helsinki anderzijds.

Kapitein Van Vuren. Die relatie, mijnheer de voorzitter, is reeds gelegd in tal van commentaren waarin werd betreurd dat het Westen reeds tevoren enkele belangrijke troeven op tafel heeft gelegd, nog vóór die conferentie is begonnen. Mede daardoor verkeert de SU in de gunstige positie dat zij, absoluut leider zijnde over haar satellieten, tegenover een verdeeld Westen staat dat geen „block to block approach” kan bezigen. In die situatie kan de SU waarschijnlijk op bekwame wijze de Westelijken tegen elkaar uitspelen. Deze gang van zaken analyserende kan ik mij slechts aansluiten bij hen die betreuren dat de Ostverträge en de Amerikaanse instemming met de Sovjetpolitiek van vreedzame coëxistentie ten opzichte van de Westelijke landen zo duidelijk op de EVC voortuitliepen. Daarmee zijn enkele sterke uitgangspunten aan de onderhandelingsstafel in feite reeds nodeloos prijsgegeven. Hoewel het Berliner Abkommen, waarmee de lont uit het kruitvat werd verwijderd, het Westen zeer gelegen komt, zijn de Ostverträge onmiskenbaar in het voordeel van de Sovjet-Unie. Met dat al is het aspect „veiligheid” met het erkennen van de Sovjet-invloedsferen in wezen al geregeld en uit de context van de conferentie voor veiligheid en samenwerking weggehaald. Want hoe zou het Westen hierna nog denken te bereiken dat de Brezjnef-doctrine zou worden afgeschaft, en wat zou het tegenover een eventuele bereidheid van de SU daartoe wel niet als prijs moeten stellen? Ik verwacht dat dan ook niet, nu de sterkste troeven al tevoren zijn uitgespeeld voor het binnenhalen van enkele slagen van bijna ondergeschikt belang.

Nu resteert daardoor nog slechts het samenwerkingsaspect waar andermaal de SU de beste kaarten heeft tegenover een verdeeld Westen, wetend hoe gemakkelijk het zal zijn een aantal economische voordelen als lokaas aan te bieden om zo de individuele landen tegen elkaar uit te spelen en vervolgens de samenwerking evenzeer in hoofdzaken ten voordele van

haar eigen doeleinden te doen strekken.

Samenvattend zie ik dus de relatie tussen de Ostverträge, Berliner Abkommen en Europese conferentie als een betreurenswaardig tekortschieten in coördinatie onzerzijds.

Majoor De Graaff heeft de indruk dat het Westen in het algemeen te wantrouwend staat opgesteld. Ook uit deze inleiding bleek dat weer: wantrouwen ten aanzien van mogelijke subversieve activiteiten tijdens een periode van vreedzame coëxistentie, wantrouwen op het punt van de ideologie, wantrouwen in het bezien van de dreigende divergentie tussen ideologie en praktische uitvoering, en wantrouwen over de ambivalentie tussen ideologie en traditioneel imperialisme. Hij herinnert in dit verband aan de ook door de inleider geciteerde Wolfgang Leonhard, die waarschuwde voor het verschil dat in Oost en West bestaat aan inzicht in elkaars opvattingen, en een op grond daarvan wantrouwig tegenover elkaar staan sterk ontraadde. Moeten wij nu niet ophouden, die buitenlandse politiek van de SU te wantrouwen, en in plaats daarvan die aanvaarden als een bevestiging van de status quo die is geboren uit de historie van de Sovjet-Unie?

Kapitein Van Vuren. Mijnheer de voorzitter, dit standpunt wordt tegenwoordig in de Westelijke wereld wel meer verkondigd. Maar het feit dat de ideologie, zoals ik stelde, enigszins op het tweede plan komt houdt in geen dele in dat daarmee de agressiviteit geen rol meer zou spelen. Daarom bevestigde ik ook tegenover Kolonel Gijsbers' vraag, dat het traditionele imperialistische streven er stellig niet minder om is geworden, dat juist daaraan tegenwoordig de ideologie ondergeschikt wordt gemaakt. Wanneer de vragensteller nu zegt „het ideologische handelen is niet zo bepalend meer”, dan rest dus in feite het praktische handelen; dan rijst de vraag wat zij dan in werkelijkheid doen. Dat kunnen wij waarnemen; dat is hun handelen in het kader van het socialistisch-proletarische internationalisme op grond van hun uitleg daarvan in de Brezjnef-

doctrine. Ik meen, dat daaruit wel degelijk iets valt af te lezen over een agressieve instelling van de Sovjet-Unie. Wellicht werpt men dan tegen dat zich dat beperkt tot de interne relatie binnen het Sovjetblok, dat zij slechts de orde in de eigen voortuin herstelt, en dat zou plausibel kunnen klinken. Maar als wij dan verder gaan en de uitbreiding van haar strijdkrachten bezien, met name de strategische componenten, de luchtmacht, de luchtlandingseenheden, de marine die zich tot in de Indische Oceaan vertoont en poogt een vinger te krijgen aan de oliekraan voor West-Europa, welnu, dan meen ik dat daaruit zeer zeker agressieve neigingen blijken die aanzienlijk verder reiken dan alleen maar het uitoefenen van de status van supermogendheid: hier is sprake van een feitelijk ingrijpen in de belangen van het Westen en ik wil dat met stelligheid als agressief kwalificeren.

Ook de politiek ten aanzien van het Midden-Oosten, die het verkrijgen van vaste voet in tal van Arabische staten nastreeft, staat daarmee in verband. Dat zelfde geldt in gelijke mate voor de politiek inzake Noord-Vietnam met de steunverlening aan de agressie van dat land. Evenzeer voor het zoeken van contacten met India om voet aan de grond te krijgen aan de kusten van de Indische Oceaan, waar ik vanwege de olie zeer grote Westerse belangen zie.

Het verleden spreekt al niet minder duidelijke taal: het is toch bekend welk een uitgestrekt gebied in en na de Tweede Wereldoorlog feitelijk in de macht van de Sovjet-Unie is overgegaan én daarin is gebleven. Voeg daarbij de Brezjnef-doctrine en het is wel duidelijk dat de veroveringszucht en het streven naar consolidatie van het vermeesterde terrein beslist geen tekenen van verzwakking vertonen. Ik geloof dan ook dat de Sovjet-agressie momenteel duidelijk minder voortvloeit uit de ideologische overtuiging, en méér uit de pragmatische opstelling in combinatie met het historisch gefundeerde Russische imperialisme. Het maakt in dat verband weinig verschil of men door de hond dan wel door de kat wordt gebeten, i.e. ideologisch of pragmatisch wordt opgeslokt.

Ik ben niet alleen overtuigd, maar houd ook staande dat de agressiviteit van de SU nog steeds aanwezig is; dat was ook de basis van mijn inleiding.

Dr. Snapper acht de SU veel agressiever dan uit de voortreffelijke voordracht tot uiting kwam, doch heeft dat tijdens de discussie geheel uitgediept gekregen. Hij wijst erop dat men poogt West-Europa machteloos te maken, onder meer om de handen vrij te hebben voor het geval de containment policy ten opzichte van China niet tot het beoogde resultaat zou leiden en wellicht een militair optreden zou worden overwogen, en mogelijk ook om zich tegenover de VS als supermacht te manifesteren. Voorts wil hij gaarne het oordeel van de inleider vernemen over de eerder in een voordracht voor deze vereniging gebezigde definitie van vreedzame coëxistentie, waaronder dan diende te worden verstaan de methode om door onderhandelingen, het doen van kleine concessies, het aanbieden van gunstige economische transacties e.d., de verdedigingswil van de vrije wereld te ondermijnen, de NAVO te ontkrachten en West-Europa los te weken van de VS.

Kapitein Van Vuren. De rol van West-Europa zal voornamelijk afhangen van het Westeuropese vermogen om tot een zekere eenheid te komen. Dat is bijna de sleutel tot de verhoudingen die in het groeiende multipolaire systeem zullen bestaan. Die rol zal, volgens de Amerikaanse onderminister van binnenlandse zaken Ball, bijzonder klein zijn om-

dat hier geen eenheid tot stand is gebracht. West-Europa beschikt over een grote economische macht — een van de pijlers waarop de totale macht berust — maar aan militaire macht ontbreekt het vrijwel geheel. Daarbij komt nog het gemis aan politieke macht op basis van politieke eenheid. Bijgevolg bevinden wij ons in een zelfde situatie als Japan, dat ook economisch sterk is doch evenmin de militaire component bezit. Maar dáár bouwt men die militaire macht zeer snel op, in de wetenschap een eventueel wegvallen van de Amerikaanse bescherming zelf te zullen moeten compenseren. Een dergelijk besef is er in West-Europa totaal niet, en al hebben wij de mogelijkheid tot een aanvaardbare rol voor West-Europa geheel in eigen hand, ik kan mij daarover voorlopig geen illusies maken.

Ten aanzien van de definitie van vreedzame coëxistentie meen ik dat vele uitleggingen mogelijk zijn. De Sovjet-Unie heeft daarmee een veelheid van doelstellingen voor ogen. Bovendien hebben wij het dan over de leninistische vorm van vreedzame coëxistentie, hetgeen iets geheel anders is dan destijds door de niet-gebonden landen werd gepropageerd en waarachter wij ons zeer goed zouden kunnen stellen. Omdat die echter reeds aanstonds zo duidelijk in het communistische kamp werd getrokken, staan wij er huiverig tegenover en duurde het lang voor het Westen, i.c. de VS er mee instemde. De Sovjets hebben dat onmiddellijk met veel fanfare rondgebazuid als ware het een grote overwinning; zij stellen ook steeds dat de vreedzame

coëxistentie aan het Westen moet worden opgedrongen, of daarvan afgedwongen, en die terminologie doet weinig vreedzaam aan.

Eén van de politieke oogmerken bij die vreedzame coëxistentie is inderdaad het NAVO-bondgenootschap aan te tasten; een andere, ongetwijfeld, het op gang brengen van de klassenstrijd in het Westen; en, zoals reeds gezegd, in de ogen der Sovjets moeten de resultaten zeer zeker bevredigend voorkomen, met een mei-opstand in Parijs en een verscheurde arbeidsvrede in Nederland bijvoorbeeld. De communist moet haast wel verheugd constateren dat de klassenstrijd is losgebroken en dat het doel in zicht is!

De *voorzitter* sluit zich in zijn slotwoord aan bij de sprekers die reeds hun waardering uitspraken en complimenteert de inleider voor zijn klare uiteenzetting die stellig tot een verdieping van aller kennis en inzicht zal kunnen leiden. Hij prijst de voortreffelijke wijze waarop Kapitein Van Vuren de zware test heeft doorstaan, hem voorgelegd door de vele sprekers die hem zowel binnen als buiten het bestek van zijn voordracht een reeks moeilijke vragen hebben gesteld.

Na ten slotte de dank van de vereniging te hebben uitgesproken voor het vele dat Generaal-Majoor Knoop sedert 18 november 1971 als lid van het bestuur en als ondervoorzitter heeft verricht, en alle aanwezigen een behouden thuiskomst te hebben gewenst, sluit de voorzitter de vergadering.

Bijeenkomst te Breda

donderdag 17 mei 1973

Met een welkomstwoord tot de aanwezigen en een woord van dank tot de leiding van de Koninklijke Militaire Academie voor de betoonde gastvrijheid opent de voorzitter de bijeenkomst, waarna hij het woord verleent aan de inleider.

☆☆☆

Drs. Van der Laan waardeert de analytische, overzichtelijke behandeling van het zo duidelijk door inleider aangetoonde ambivalentieprobleem in de Sovjetpolitiek. Hij onderkent een zelfde verschijnsel echter ook bij de Westelijke democratieën, in de eerste plaats wel in West-Duitsland waar dat tot uitdrukking komt in de recente ontwikkelingen van de Ost-politik en waar bovendien de in wezen continentaal georiënteerde nationale belangstelling een zekere mate van strijdigheid met de Atlantische verhoudingen in zich bergt. In de tweede plaats signaleert hij de Westelijke ambivalentie op het punt van de spanning tussen de ondernemingsgewijze kapitalistische produktiesystemen en het streven naar meer socialistische marktverhoudingen: het Westen zal, op grond van de beschikbare technische mogelijkheden en zijn geestelijke suprematie, stellig de krachtmeting kunnen winnen, mits de tot dusverre gebleken soepelheid niet wordt overdreven tot een te grote aanpassingsbereidheid. In dat verband wijst hij op de ambivalentie ten onzent waar de discipline, zelfs op gezag van politieke en geestelijke leidslieden, wordt verwaarloosd terwijl bij ontbreken daarvan de zoveel beter gedisciplineerde tegenpartij in de coëxistentie zal domineren, met alle gevolgen daarvan voor onze waarden en verworvenheden.

Kapitein Van Vuren. Op een zo breed gebied een afgerond antwoord te geven is bepaald niet eenvoudig; de politieke houding van West-Duitsland, die ook min of meer ambivalent zou zijn, de Westelijke democratieën wier houding niet zuiver kapitalistisch doch enigszins ambivalent is, en de interne meningsverschillen over Westerse waarden, gezag en discipline.

Ik zou daarover dit willen zeggen. De politiek van een land, van een groep van landen, van een systeem, wordt zowel door rationele als door irrationele grootheden bepaald. Irrationeel zijn daarbij zaken als volksaard, tijdgeest, persoonlijke motieven van politici, toeval, menselijk falen, e.d.; rationeel daarentegen zijn geen demografie, geschiedenis, geestelijke en culturele patronen, regeringsvorm, ideologische achtergronden, de mate waarin de binnenlandse politiek een automatisch primaat heeft boven de buitenlandse, enz.

Een aantal van deze factoren houdt m.i. verband met hetgeen de heer Van der Laan aanroerde. Nemen wij daaruit bijvoorbeeld de geest van de tijd, dan is het duidelijk dat de situatie van onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog in 1973 niet meer kan bestaan, en dat zich daarin veranderingen hebben voltrokken. Het is dan weinig zinvol vast te stellen of dat in Oost of in West begon, dan wel wie als eerste stappen daartoe zou moeten doen. De verhoudingen, zoals die met de bezetting van Tsjecho-Slowakije in 1948 ontstonden, kunnen niet gehandhaafd blijven; het is ondenkbaar dat de mensheid eeuwenlang aan een vast stramen zou blijven vasthouden, te meer daar die verhoudingen ook al niets natuurlijk in zich hadden.

Als een dergelijke factor een rol gaat spelen is het dus de veranderende tijdgeest die de verandering initieert of stimuleert. Zo zou een andere factor kunnen zijn dat de ideologieën over en weer beginnen te veranderen: ook in Oost-Europa, en met name in de Sovjet-Unie, houdt men niet meer zo fanatiek vast aan de oorspronkelijke ideologie. In dat verband wees ik al op het secundair worden daarvan ná het pragmatisme, hoewel partij en regime aanvankelijk van een onverzoenlijke ideologie zijn uitgegaan. Dezelfde ontwikkeling zien wij evenzeer in het Westen: van de produktievorm van kort na de Industriële Revolutie is weinig meer over, na de grote crisis en de Tweede Wereldoorlog zien wij een veel socialer wijze van ondernemen in het Westen. Geen wonder dat zich bijvoorbeeld een convergentietheorie kon ontwikkelen over een steeds meer naar elkaar toegroeien van een toenemend socialistischer wordend Westen en een steeds kapitalistischer wordende Sovjet-Unie.

Dat alles sterkt mijn overtuiging dat wij op weg zijn naar een andere situatie. In 1958, het jaar waarin ik naar de KMA ging, was de grote lijn overduidelijk; tegenover ons stonden de Russen en daar moest iets aan worden gedaan: dat was de toenmalige zin van het militair zijn. Sindsdien verstreken 15 jaren, en tenzij onze voeten in het verleden zijn blijven staan moeten wij erkennen dat zich enorme veranderingen hebben voltrokken. Zo kan men zich afvragen hoe het over opnieuw 15 jaar, in 1988 dus, cruit zal zien. Ik meen daarom dat de politiek van West-Duitsland — die overigens slechts een déél is van de totale politiek van de Westelijke democratieën — inder-

daad ambivalent is; die past zich aan, uit dat geschilderde achtergrondspatroon, aan de ontwikkelingen die deels uit het Oosten en deels uit het Westen worden geïnitieerd. De ondernemingsvorm in het Westen heeft zich evenzeer aangepast aan de nieuwe inzichten in wat „sociaal juist” is.

Ten slotte de zorg om het in verdrukking raken van allerlei waarden als discipline e.d., bij de huidige ontwikkelingsgang van de democratie; een onderwerp om vele avonden mee te vullen, gevaarlijk om er een mening over uit te spreken. Naar mijn mening draait het om de vraag of wij ons bevinden in een tijd van evolutie óf van degeneratie. Velen zeggen „we gaan naar de bliksem”, anderen bestrijden dat en vinden dat we „gewoon onderweg” zijn. Daarover nu mijn persoonlijke opvattingen te moeten onthullen acht ik, mijnheer de voorzitter, wel buiten het bestek van mijn onderwerp van hedenavond.

Drs. Van der Laan verduidelijkt, dat hij juist als kritiek punt en als zwakte met het oog op de toekomst van het Westen de onvoldoende waardering ziet die men opbrengt voor eigen waarden en verworvenheden, waar tegenover de mens in het Oostblok een sterke gebondenheid aan de dag legt voor wat men daar heeft bereikt en ontwikkeld.

Kapitein Van Vuren. Inderdaad schijnt dat vasthouden aan de eigen waarden in de SU, althans uiterlijk, heel wat te betekenen; het wekt de indruk van een solide bouwsel. Het is de vraag of daarmee geen innerlijke zwakte gepaard gaat. In onze pluriforme Westerse wereld treden tal van vormen naar buiten die vragen oproepen als: Waar zijn wij aan bezig, hoe ontwikkelt onze maatschappij zich? Is bij ons de discipline niet zoek, het waardenbesef en daarmee het houvast in de strijd tegen het communisme en de inhoud van ons leven? Of zijn dat misschien juist de sterke zijden van ons bestel?

Nu kan men zich richten op de uiterlijke verschijnselen, men kan ook pogen erachter te zien: bezien zou moeten worden of dat zogenaamde

sterke bouwwerk van waarden van de SU werkelijk zo sterk, en/of het slappe gedoe in het Westen werkelijk zo zwak is. Maar nogmaals, ik onderhoud mij hier en nu graag van een uitspraak, vooral omdat wij ons daarmee gemakkelijk op subjectieve zijpaden begeven. (Instemming van de voorzitter)

Kolonel drs. Mantz beschouwt de SU als een politiek systeem, dat in feite nauwelijks van andere verschilt. Alle politieke systemen streven naar uitbreiding van macht, en de continuïteit wordt steeds weer belichaamd in de leiders die hun machtsposities niet wensen op te geven. Overal strijden de leiders onderling om de macht binnen het eigen systeem, waarbij zij zich zelf tegenover hun volk moeten waar maken; in de VS en in de SU niet anders dan in China. Wanneer dan de uitbreiding van de externe macht met wapengeweld onmogelijk is — omdat het volk daarvan, zoals thans, afkerig is — moeten zij andere wegen en middelen benutten. Hij informeert nu naar de rol die de onderscheidene mantelorganisaties in de Westelijke wereld, o.m. via de vakorganisaties, spelen bij de wezenlijke uitbreiding van de Sovjetmacht, ook al omdat Brezjnef reeds in 1969 op een conferentie van de communistische staten heeft gezegd dat de strijd om de communistische machtsuitbreiding zich zou gaan richten tegen de bolwerken van het kapitalisme, waarna op elke volgende conferentie dien-aangaande verslag is uitgebracht.

Kapitein Van Vuren. De Sovjet-Unie bevindt zich mijns inziens nu in een consolidatieperiode na de „Sturm und Drang” van de opbloefase waarin zij een reeks van moeilijkheden en kinderziekten heeft doorgemaakt en het allesbehalve gemakkelijk heeft gehad. Momenteel is de SU zonder twijfel een zeer machtige staat, al zou ik haar op enkele facetten onevenwichtig willen noemen: militair uit haar krachten gegroeid doch economisch achtergebleven... hoewel de voorspelling die, met het oog op de gigantische mogelijkheden van een exploitatie van Siberië, de SU betitelt als „de economische reus van de 21e eeuw” mij wel plausibel voorkomt.

In het kader van de grote, elkaar rakende machten zet zo'n rijk zich nu, bijna automatisch, tegen iets massaals af, en voor de SU zijn dat — zoals gesteld op het door Kolonel Mantz genoemde congres — de „bolwerken van het kapitalisme”. Dat is even logisch als het Westerse afzetten tegen het opringende communisme met bijvoorbeeld Dulles' „rollback policy”. De SU heeft nog niet de top van haar macht bereikt en breidt zich nog steeds uit. Een deel van die uitbreiding is zichtbaar in de versterking van de militaire machtscomponent, met name in de vloot. Een ander deel van de machtsuitbreiding daarentegen is onzichtbaar, waar sluipwegen worden gebezigd en via vakbonden, politieke groeperingen en mantelorganisaties tal van vijfde-colonneactiviteiten worden gerealiseerd. Ik ben geneigd te zeggen dat ook dát logisch is en dat grote machten dat altijd al in de een of andere vorm hebben gedaan: het hoort erbij.

In hoeverre dat nu nog „gedreven” is, lijkt mij moeilijk te beoordelen. Men zegt wel vrij gemakkelijk dat het de ideologie is die daarachter zit, maar ik heb al eerder betoogd dat de ideologie het veld heeft moeten ruimen voor het pragmatische handelen. Dat slaat weliswaar niet op slag om, duurt wellicht enkele decennia, maar ik ben van mening dat ook nu al de ideologie op het tweede plan raakt in het geheel van ondergrondse activiteiten en de normale uitoefening van de status van grote macht primair wordt.

Kolonel drs. Mantz werpt tegen dat in tijdschriften als het (Moskou) International Affairs en het (Londense) Soviet News altijd weer hele reeksen ideologische volzinnen erop duiden dat men aan gene zijde van het IJzeren Gordijn wel degelijk van de ideologie doordrongen is. Hij waarschuwt tegen Westelijke zelfbegoocheling op dit punt en zegt dat de goed-geïndoctrineerde communisten onzettend uitstekend op de hoogte is van het marxistisch leninisme en uit die achtergrond redeneert. Hoewel hij beaamt dat de Sovjet-Unie een uitzonderlijk pragmatische staat is, vraagt hij zich af in hoeverre zij zich

toch wel in een ideologie dramatiseert.

Kapitein Van Vuren. Mijnheer de voorzitter, naar mijn mening dreigt de discussie zich nu toe te spitsen op percentages ideologie versus pragmatiek. Klaarblijkelijk heeft Kolonel Mantz ter zake een iets andere opvatting dan ik, maar ik vrees dat het moeilijk te kwantificeren is. In haar politiek ten aanzien van Zuid-Amerika handelt de SU bepaald niet ideologisch maar zeer pragmatisch, en in haar banden met Egypte, waar de communistische partij nog steeds verboden is, zien wij al niet anders. Daarenboven zien wij in haar conflict met China, dat haar ideologisch op dit moment inhaalt — „links inhaalt” — dat haar ideologie niet meer leidt, niet meer in de pas loopt, maar achter raakt.

Nu zijn wij wel vaak geneigd te veronderstellen dat achter alles wat ons niet zint een „streek van Moskou” zit, maar óf dat ook altijd zo is moeten wij bepaald ontkennend beantwoorden. En of in de gevallen waarin het wél zo is, de ideologie al dan niet de hoofdrol speelt? Dát, mijnheer de voorzitter, is vrijwel niet vast te stellen.

Drs. Ruys vraagt zich af of de perceptie, die het Westen in de blok-tot-blokverhouding over de Sovjet-Unie heeft, het interne centralisme in die staat niet sterk in de hand heeft gewerkt. Als voorbeeld noemt hij de Korea-oorlog, waarin de VS zich om herstel van de vrede te verkrijgen níét richtten tot de met Noord-Korea samen strijdende Chinezen, maar tot de SU met het argument dat die staat desgewenst de Chinezen op het goede pad zou kunnen terugbrengen en daardoor vrede bewerkstelligen. Hij meent dat het streven naar pluriformiteit zou moeten worden versterkt in plaats van de destijds door de SU ingenomen leidende positie andermaal te versterken.

Kapitein Van Vuren. De vraag is, of het centralisme — waarin de SU vrijwel onbeperkte macht uitoefent in haar invloedssfeer — werd versterkt door het Westelijke optreden waarin, over het hoofd der Chinezen heen, de SU als dirigerende kracht in het Oostelijke marionettentheater werd aangesproken. In het gememoreerde voorbeeld zou ik de gewraakte benadering stellig zinvol willen noemen; ik ben ervan overtuigd — aantonen kan ik het niet — dat het Koreaconflict door de communisten werd opgezet, en in die dagen kon dat slechts met Moskous instemming.

De adressering van het Westen was tegenover China niet erg slim: ook in Stalins tijd speelde dat land al een vrij onafhankelijke rol. Daardoor is het niet ondenkbaar dat wij China's frustraties hebben vermeerderd. Maar hebben wij dan tevens het centralisme aan de SU opgedrongen? Het voorbeeld spreekt mij beslist niet aan.

Dat het desalniettemin zo zou kunnen zijn, is de theorie waarop men zich klaarblijkelijk — vooral in linkse kringen — graag baseert bij de stelling dat wij het waren die de SU in die positie manoeuvreerden, zodat het Westen de schuldige is. Dergelijke theorieën zijn noch wiskundig te bewijzen, noch te weerleggen, en persoonlijk ben ik daarvan ook allerm minst overtuigd. Uiteraard, de ene actie lokt een reactie uit, en men geraakt in een spiraal die evengoed op als neerwaarts gericht kan zijn. De betrekkingen tussen Oost en West waren kort na de oorlog onmiskenbaar neerwaarts gericht. Het ontbreken van iedere vorm van begrip, over en weer, drukte die spiraal nog verder omlaag. Wáár precies is nu het misverstand begonnen? Hangt men de theorie van het schuldige Westen aan, dan kan men als bewijzen aanvoeren: het afbreken van de hulp via Moermansk in de laatste periode van de Tweede Wereldoorlog; het geven

van Marshallhulp; het oprichten van de NAVO. Wil men de SU met de schuld belasten, dan kan men evenzeer een hele litanie opsommen: het schenden van de afspraken over Berlijn al tijdens de oorlog; het bezetten van Berlijn met de daaraan verbonden ruiltransactie; de behandeling van Polen; de vermeerstering van steeds meer Oosteuropes gebied! Beide theorieën zijn min of meer plausibel, en beide zijn nauwelijks aantoonbaar.

Naar mijn mening ligt de waarheid ergens in het midden, en persoonlijk zie ik geen enkele reden waarom het Westen een „mea culpa” zou moeten belijden en „weg met ons” zou moeten propageren: ik acht in dezen de SU wel degelijk de hoofdschuldige, en sta derhalve rechts van het midden. (gelach) Stellig had ons optreden hier en daar de neerwaartse spiraal wellicht omhoog kunnen buigen doch ook daarbij geldt dat de mens is gebonden door de geest van de tijd. Zelfs regeringsleiders ontkomen daaraan niet in hun acties en reacties, ook hun handelen staat onder die invloed en kán daardoor niet strikt en uitsluitend rationeel zijn. Ontsnappen aan de spiraal was niet mogelijk; maar waar twee vechten, hebben twee schuld! (applaus)

De *voorzitter* brengt dank aan de inleider voor diens logisch opgebouwde, boeiende voordracht en voor de verhelderende beantwoording van de in de discussie opgeworpen vraagpunten. Hij meent dat een aanmerkelijke verdieping van kennis en inzicht bij alle aanwezigen uit het gebodene zal kunnen voortvloeien, ook al waren de aangevoerde stellingen niet altijd bewijsbaar... ook daarin schuilt een zekere ambivalentie.

Met de wens dat allen behouden thuis zullen komen besluit hij ten slotte de bijeenkomst.

BOEK- BESPREKING

Helleense krijgsgeschiedenis, door G. Bakker, 253 blz., geïll. Uitg.: Dekker & Van de Vegt, Nijmegen, 1972. Prijs: f 25,—.

Het zou bepaald overdreven zijn, te willen beweren dat de Nederlandse bibliotheken de beschikking hebben over een keur aan krijgsgeschiedkundige publikaties in de eigen taal. In tegendeel, wie zich, om welke reden dan ook, wil zetten aan de studie van de krijgshistorie komt reeds aanstonds tot de ontdekking dat hij het geenszins zal kunnen stellen zonder een redelijke vaardigheid in de moderne talen. Wie in zijn navorsingen meent tot in de Oudheid te moeten teruggrijpen, zal evenmin een overvloed aan Nederlandse vertalingen en bewerkingen aantreffen: indien zijn kennis van Grieks en Latijn te kort schiet verschaffen de moderne talen de sleutel tot de krijgsgeschiedkundige literatuur.

De reden ligt eigenlijk wel voor de hand. De instelling der Nederlanders is nu eenmaal weinig op het militaire gericht. Dienovereenkomstig is het aantal onzer landgenoten die in de krijgsgeschiedenis belang stellen, steeds relatief klein gebleven: aspirant-beroepsmilitairen in opleiding, studenten in de geschiedenis, misschien een paar hobbyïsten en, sinds kort, de polemologen en aanverwante-wetenschapsbeoefenaren. Een enkeling daarvan kan misschien zozeer in de ban van zijn studie zijn geraakt dat hij tot publikatie van zijn studieresultaten heeft kunnen besluiten, doch klaarblijkelijk vormt zo iemand

een uitzondering op de algemene, Nederlandse regel.

Het is dan ook voor een recensent een vrij zeldzame gewaarwording, een oorspronkelijk Nederlands boekwerk met krijgshistorische strekking ter beoordeling voorgelegd te krijgen. Stellig zou het niet verwonderlijk zijn indien hij reeds a priori welwillend zou staan tegenover de publicerende vakbroeder: witte raven verdienen immers bescherming. Des te plezieriger is het, dat Majoor der Infanterie b.d. Bakker voor zijn „Helleense krijgsgeschiedenis” die toegeeflijke houding van de recensent best kan missen: zijn boek kan de toets der kritiek ten volle doorstaan en de kwaliteit van de inhoud wettigt zonder meer een welgemeend compliment aan de schrijver, die in anderhalf jaar tijds de resultaten van omstreeks twintig jaren studie persklaar wist te krijgen.

Niemand zal mogen verwachten dat in een boek, dat in onze dagen verschijnt, over de Peloponnesische oorlogen nieuwe feiten zullen worden openbaar die Thucydides en Xenophon niet hebben vermeld. Het kan in wezen slechts gaan om een bepaalde wijze van rangschikken en interpreteren van de gegevens. Welnu, dat heeft de auteur op voortreffelijke wijze gedaan. De conclusies, die hij daaraan vervolgens verbindt ter zake van tactiek en strategie zijn belangwekkend voor de vakman en informatief voor de leek. Om die reden verdient dit boek dan ook alle aandacht van de beide categorieën.

HOOFDREDACTEUR